

Innhold

Forord	2
Sammendrag	3
1. Bakgrunn	6
2. Målsetninger og målgrupper	7
2.1. Formål	7
2.2. Hovedmål	8
2.3. Delmål	8
3. Prosjektstyring og ressursdisponering	8
3.1. Prosjektledelse og styringsgruppe	8
3.2. Finansiering og arbeidsform.....	9
3.3. Deltakerutvalgelse og rekruttering	11
3.4. Metode	11
3.5. Samarbeid med andre prosjekter og satsingsområder	13
4. Måloppnåelse	14
4.1.Delmål: Mobilisere landbruks- og bygdekvinne til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i fagliga og i lokalsamfunnet	14
4.1.1 Rekruttering av deltakerne.....	14
4.2.Delmål: Mobilisere til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i fagliga og lokalsamfunnet	14
4.3.Delmål: Etablere nettverk for landbruks- og bygdekvinne for realisering av felles interesser... ..	15
4.3.1. Felles nettverkssamlinger.....	15
4.3.2. Nettverks- og etablerergrupper	18
4.4.Delmål: Motivere til entreprenørskap for utviklinga av gården eller annen næringsvirksomhet .	20
4.4.1. Krav om forretningsplan	20
4.4.2. Aktiv mobilisering og synliggjøring av deltakernes produkter og tjenester	20
4.4.3. Veiledning i nettverksarbeid	20
4.5.Delmål: Informere om eksisterende tilbud og ordninger som finnes i tiltaksapparatet	21
4.5.1. Informasjon til deltakerne i prosjektperioden.....	21
4.5.2. Opprettelse av prosjektets nettside	21
4.5.3. Kompetanseutvikling	21
4.5.4. Kvinnemillionen i Nordland.....	21
4.6.Delmål: Bevisstgjøring i landbruksforvaltningen i forhold til kjønns- og likestillingsspørsmål ...	22
4.6.1. Informasjon på landbrukskonferansen i Nordland.....	22
4.6.2. Kartlegging av virkemidler hos den kommunale landbruksforvaltningen	22
4.7.Delmål: Motivere unge kvinner i utdanningsfasen til å se mulighetene som finnes i bygdene... ..	22
4.7.1. Dialogkonferanser på Kleiva videregående skole og Vefsn landbruksskole.....	23
4.8.Delmål: Motivere til næringsmessig utnyttning av ressurser i utmark.....	23
4.9.Delmål: Stimulere til nytenking både i forhold til egne og gårdens muligheter	23
5. Spørreundersøkelse	24
5.1. Om deltakerne (Del A)	24
5.2. "Prosjektdeltakelse" (Del B)	24
5.3. "Prosjektgjennomføring" (Del C)	25
5.4. "Prosjektresultat" (Del D).....	26
5.5. "Etableringsforsøk og nyetablert virksomhet i løpet av prosjektperioden" (Del E).....	27
6. Erfaringer – utfordringer	29
6.1. Viktige erfaringer	30
6.1.1. Behovstilpasset innhold.....	30
6.1.2. Nytteeffekten av lokale nettverk	30
6.1.3. Møtet med det offentlige virkemiddelapparatet	31
6.1.4. Møtet med lokalmiljøet, og betydningen lokalsamfunnet har for kvinnene	31
7. Konklusjon	32
7.1. Landbrukspolitikk og næringsutvikling	32
7.2. Kjønnsperspektiv på landbruksutvikling.....	32
7.3. Næringsutvikling i et kjønnsperspektiv.....	33
7.4. Landbrukssamvirkets rolle	34
7.5. Videreføring og spesielt behov for oppfølging og anbefalinger	35
7.6. Kvinnesatsing, hva nå?	36
8. Vedlegg	37
9. Litteraturhenvisning	38

Forord

Overbevisningen om at helhetlig satsing på kvinner i distriktene bidrar til næringsutvikling har vært motivasjonen for styringsgruppa. Spiren til prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling", ble sådd for vel 6 år siden da landbruksorganisasjonene utarbeidet ulike prosjektskisser vedrørende kvinnesatsing i landbruksnæringa. Høgskolen i Bodø, Fylkesmannen i Nordland og Kvinneuniversitetet Nord ble delaktige og det ble søkt om midler til å finansiere arbeidet. Videre kom Nordland fylkeskommune og Innovasjon Norge (SND Nordland) inn som viktige bidrags- og samarbeidspartnere.

I dag er vi i styringsgruppa svært fornøyd med at prosjektet ble gjennomført. Deler av tiltakene har gitt samme resultater som tidligere tilsvarende prosjekter, men det synes som om det er nødvendig med stadige påminninger og jevnt fokus på temaet for å få til endringer. Resultatene fra prosjektet bekrefter at kvinnesatsing bidrar til å skape arbeidsplasser og utvikling i distrikta. Av de 48 deltakerne i prosjektet oppgir en tredel at de har etablert eller er i gang med å etablere næringsvirksomhet. Deltakere mener at prosjektet har bidratt til at de har fått tilgang til ny kunnskap og erfaringer, samt fått nødvendig motivasjon til å realisere sin forretningsidé. Relevant bransje- og forretningskunnskap og gode nettverk oppgis å være hovedfaktorene for at kvinnene satser på ny næringsvirksomhet.

Styringsgruppa håper erfaringene vi har tilegnet oss kan formidles til andre interesserte – for, som vi har erfart – kvinnesatsing skaper arbeidsplasser og næringsutvikling!

Lykke til med lesinga!

For styringsgruppa

Siv Merethe Gederaas

Kåre Sjøvik

Ragnhild Johansen

Drude Bastiansen

Ingeborg Tangeraas

Britt Kjensli

Mari Wattum

Sammendrag

Prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling" har vært et treårig prosjekt initiert og av landbruksorganisasjonene i Nordland. Prosjektet har vært finansiert av Fylkesmannen i Nordland, Nordland fylkeskommune, Innovasjon Norge, de deltakende landbruksorganisasjonene, Gilde og TINE. Hensikten med prosjektet var å iverksette tiltak for å bedre landbrukskvinneres lønns- og arbeidsvilkår, beholde de kvinnene som er i næringa, og få flere til å velge næringa som levevei. Kvinneuniversitetet Nord har vært prosjektleder.

Hovedmålet for prosjektet var å bidra til å skape nye distriktsarbeidsplasser og bedre økonomien på gårdsbruk med utgangspunkt i kvinnearbeidsplasser.

For å oppnå dette skulle prosjektet:

- Mobilisere landbruks- og bygdekvinner til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i faglaga og i lokalsamfunnet
- Etablere nettverk for landbruks- og bygdekvinner for realisering av felles interesser
- Motivere til entreprenørskap for utviklinga av gården eller annen næringsvei
- Informere om eksisterende tilbud og ordninger som finnes i tiltaksapparatet
- Motivere til næringsmessig utnytting av ressurser i utmark
- Stimulere til nytenking både i forhold til egne og gårdens muligheter
- Følge opp initiativ fra prosjektdeltakerne
- Bevisstgjøre landbruksforvaltningen i forhold til kjønn- og likestillingsspørsmål
- Motivere unge kvinner i utdanningsfasen til å se mulighetene som finnes i bygdene

Målgrupper var:

- kvinner som ønsker å etablere ny næringsvirksomhet
- kvinner som i dag er aktive i landbruksnæringa
- unge "potensielle" landbrukskvinner

Tiltak

Til sammen har 48 kvinner deltatt i prosjektet. Disse har fått tilbud om å delta på fire samlinger i Bodø, hjelp til å utvikle egne forretningsplaner, og bistand til å etablere lokale nettverk. Vi har fokusert på at kvinner i landbruket og i bygda ikke er en ensartet gruppe, og har også erfart dette i prosjektet. Tiltakene i prosjektet har derfor i størst mulig grad blitt lagt opp etter deltakernes innspill og ønsker.

I fellessamlingene ble nettverksbygging, muligheter for hjelp og støtte fra det eksisterende tiltaksapparatet, og andre tema av betydning for deltakernes etablering tatt opp. Det ble også lagt vekt på å gi rom for nytenkning i kreative prosesser. Fellessamlingene ble arrangert i samarbeid med andre pågående prosjekter i Nordland med sammenfallende målsettinger. Dette har ført til økt samarbeid mellom prosjektene, større ressurser til samlingene, og tilgang til større nettverk for deltakerne.

For å sikre at prosjektet skulle bidra til utvikling av næringsvirksomhet ble det stilt krav om at deltakerne skulle utarbeide egne forretningsplaner. Styringsgruppa vurderte dette som et nyttig krav for å oppnå prosjektets målsetting. Dette førte til at noen få trakk seg fra prosjektet.

Deltakerne ble oppfordret til å etablere lokale nettverk og fikk støtte fra prosjektledelsen til å gjennomføre dette. Nettverket ble for mange en viktig arena hvor de kunne treffe likesinnede og diskutere og løse problemer. Prosjektet har pr desember 2006 bidratt til å etablere fem nettverk, - fire etablerergrupper og en nettverkskredittgruppe. Noen av disse nettverkene har engasjert flere deltakere lokalt, og har bidratt til tiltak for å utvikle egne lokalsamfunn.

For å motivere ungdom til å se mulighetene som finnes i bygdene ble det arrangert dialogkonferanser på to videregående skoler i fylket. Dette var tiltak som fikk god respons.

Måloppnåelse

Prosjektet har bidratt til at deltakere har utarbeidet forretningsplaner.

- 11 har etablert virksomhet innenfor videreforedling/direktesalg av egen landbruksproduksjon.
- 6 har etablert annen næringsvirksomhet knyttet til gården.
- 4 har etablert virksomhet utenfor landbruksnæringen.

- 15 av de som svarte oppgir at de selv eller samboer/ ektefelle driver den nyetablerte virksomheten alene.
- 9 driver ny virksomhet sammen med partner eller andre i nær familie.
- 5 driver sammen med andre utenfor nær familie.

Erfaringer fra prosjektet

Møtet med tiltaksapparatet har mye å si for motivasjon og mulighet for å realisere ideer. Deltakernes opplevelser i møte med tiltaksapparatet avdekker ulike holdninger til etablererne avhengig av søkers personlighet, type prosjekt, størrelse på etableringen, kapitalbehov osv. Etablererens alder har også betydning. Til tross for at også en del mannlige etablerere vil kjenne seg igjen i denne beskrivelsen tyder erfaringer i prosjektet på at det i tiltaksapparatet er spesielle forventninger til kvinners næringsutvikling, og at saksbehandlere ofte har en forståelse av kvinnelige etablerere som forskjellige fra mannlige. Alsos, Isaksen, Ljunggren 2006 finner i en studie at kvinnelige etablerere blir beskrevet som mer forsiktige, mer realistiske i planlegging av bedriften, mindre risikoorientert, mindre opptatt av vekst, og oftere rettet mot lokalt marked enn mannlige. Dette er karakteristikk som passer på flere av deltakernes etableringer og som ikke er negative. De strider likevel med forståelsen av hva en "god" gründer er; vekstorientert, tar risiko, utadrettet osv. Når dette kombineres med en oppfatning av at kvinner har større behov for oppfølging enn menn, at kvinner mangler nettverk og kompetanse, og at kvinner etablerer mindre lønnsomme bedrifter, indikerer det en implisitt forståelse av kvinner som mindre kompetente etablerere enn menn.

Mange av deltakerne i prosjektet uttrykker at de møter motstand når de ønsker en gradvis og forsiktig oppbygging av bedriften og behovet for kapital i startfasen er

beskjedent. Kvinnene opplever at dette oppfattes mindre seriøst av tiltaksapparatet. Flere av deltakerne opplever at de ikke blir tatt på alvor. Forretningsideene deres blir sett på som hobbyer og ikke som inntektsgivende næring. Prosjektet viser også at:

- Noen kvinner er opptatt av å bevare tradisjonelle verdier, de ser seg selv som kulturbærere og ønsker å synliggjøre den verdien de står for. Samtidig føler de at tiltaksapparatet ikke ser verdien og lønnsomheten i dette arbeidet.
- Kvinnelige etablereres livsfase har stor betydning for når de føler at de har mulighet til å starte sin egen bedrift. De fleste av deltakerne var i en fase hvor de hadde barn i skolen og hadde bedre tid enn i småbarnsfasen. Flere påpekte at det i tiltaksapparatet virker som det er negativt å være bedriftsetablerer over 50 år.
- Mange av kvinnene prioriterte familie samtidig med at de etablerte bedrift, noe som gjorde at bedriftsutviklingen gikk saktere enn tiltaksapparatet forventet. Deltakerne opplevde at dette blir sett på som lite seriøst, og at det settes krav til at inntjeningen må bevises fort.
- I prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling" var flesteparten av deltakerne innflyttere til de kommunene de ønsket å starte næringsvirksomhet i. Dette kan for noen innebære at de har mindre nettverk enn de som har bodd her hele livet. Flere opplever at de har møtt "bygdedyret". Tilbud om etablerernetttverk ble presisert som særlig viktig av denne gruppen.
- De fleste av deltakerne hadde lite erfaring fra bruk av IKT. Dette gir et vanskeligere utgangspunkt når mye av den informasjonen som de trenger i forbindelse med sin etablering finnes på internett. Det medfører også at arbeidet med å lage forretningsplaner og skrive søknader blir en større utfordring.

Prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling" viser resultater som også lignende prosjekter før har kommet fram til. Det er på tide å ta konsekvensen av dette. Det er særlig tre tiltak som er nødvendige for å komme videre. Dette er:

- Bevisstgjøre ansatte i tiltaksapparatet om betydningen av både store og små etableringer for å skape positive holdninger.
- Etablere faste lavterskeltilbud for etablerere i tidlig fase av etableringen.
- Sette konkrete måltall for andelen bedrifter som etableres av kvinner.

1. Bakgrunn

Kvinnene har alltid vært viktige aktører i landbruket. Landbruksorganisasjonene har siden slutten av 90-tallet viet oppmerksomhet til landbrukskvinnenes deltakelse i næringen. I 2000 avsluttet landbruksorganisasjonene i Nordland prosjektet "Landbruk på kvinnevis", som dannet utgangspunktet for prosjektsamarbeidet "Kvinnesatsing er næringsutvikling". Gjennom dette prosjektet ble målet å utvikle en bredt anlagt mobilisering innretta mot landbruks- og bygdekvinne i Nordland. Dette har vært et samarbeidsprosjekt der fagorganisasjonene og landbruksforvaltningen har gått sammen om tiltak for å skape nye distriktsarbeidsplasser og bidra til bedre økonomi på gårdsbruk med utgangspunkt i kvinnearbeidsplasser på bruket. Prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling" er utarbeidet av Kvinneuniversitetet Nord (KUN) i samarbeid med landbruksorganisasjonene og Nordlandsforskning. KUN har vært prosjektansvarlig.

Kvinnesatsing i distriktene har hatt ulike mål og ulike strategier de siste 25 årene. I begynnelsen av 1980 tok Distriktsutviklingsfondet (DU) initiativet til å utvikle en politikk for å øke sysselsettingsmuligheter for kvinner i distriktsnorge. I denne forbindelsen ble det i 1985 for første gang bevilget en million kroner til kvinnetiltak rettet mot distriktet. Kvinnesatsingen skyldtes at mange kvinner flyttet ut av distriktet til sentrale strøk for å finne arbeid. Målet om å opprettholde bosettingsmønsteret gjorde det legitimt for myndighetene å iverksette tiltak som spesielt rettet seg mot å få kvinner til å bosette seg i distriktet.

I de senere år har satsing på kvinner vært prioritert ved tildeling av virkemidler som etableringsstipend, distriktsutviklingsmidler, kommunale næringsfond og tilrettelegging for næringsutvikling. Staten har gitt retningslinjene, mens fylkeskommunen har fordelt midlene mellom kommunene og fastsatt kriteriene for hva som kan kalles kvinnerettede tiltak. Utover dette har kommunene hatt frie hender til å utforme sin lokale næringspolitikk. Kommunens innsats i kvinnesatsingen er kanalisert gjennom næringsfondene i perioden 1994 -1998 (Pettersen, 2003).

I Stortingsmelding nr. 34, (2000-2001)- om distrikts- og regionalpolitikk er den anbefalte strategien å innarbeide kjønnsperspektivet i de ulike politikkområdene. Perspektivet innebærer at kvinnesatsing skal integreres som en del av det ordinære arbeidet. Tiltak som fremmer næringsutvikling skal innrettes slik at det kommer både kvinner og menn til gode. På bakgrunn av denne meldingen utformet Nordland fylkeskommune i 2003 en egen strategi gjennom "Kvinnesatsing i Nordland – utredning om kvinner og likestilling" kalt "kvinnemeldinga." Denne ble fulgt opp av Fylkestingsvedtak 131.03 Kvinnesatsing i Nordland. Her defineres kvinnesatsingen som tiltak og virkemidler som enten har kvinner som målgruppe og/eller der formålet med prosjektet er rettet mot kvinner.

Det er ikke bare bosettingsmønsteret i distriktet som blir rammet av at kvinnene flytter ut, - også næringer som landbruket sliter med rekruttering. I flere år har både fylkeskommunen, Fylkesmannen, Innovasjon Norge og landbruksorganisasjonene jobbet med kvinnesatsing i landbruket. Flere prosjekter har blitt gjennomført med støtte fra disse. Prosjektene "Nett.NO" (Nettverk for kvinner i Nordland), "Landbruk

på kvinnevis”, ”Kvinner for landbruket”, ”Nettverkskreditt” og ”Kvinner i fokus” er eksempler på dette.

Landbruket sliter også med mangel på likestilling internt i næringa. Forskjellene mellom kvinners og menns arbeidsinnsats, arbeidsoppgaver og hvem som er registrert som gårdbruker, vitner om sterke og seiglivete kjønnsroller i landbruket. I følge Landbruk og matdepartementets egen statistikk– likestilling og rekruttering i landbruket 1997-98, og tall fra statistisk sentralbyrå, viser det seg at kvinner opplever flere hindringer enn menn når de skal ta valget om hvorvidt de skal gå inn i næringa. Odelsloven, som trådte i kraft fra 1975 og hadde tilbakevirkende kraft til 1965, har likestilt kjønnene ved overtakelse av familiebruk. Til tross for dette er bare én av ti registrerte gårdbrukere kvinne. Blant yngre gårdbrukere er andelen noe høyere, dette viser at loven nok vil ha en større virkning over tid. Det er likevel det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret som i stor utstrekning preger foreldres, besteforeldres og samfunnets holdninger. Dette innebærer at begge kjønn allerede fra barndommen av blir sosialisert inn i det tradisjonelle landbruket.

Forskning viser at kvinnelige gårdbrukere velger å overlate ansvaret for gårdsdriften til ektefellen langt oftere enn hva deres mannlige kollegaer gjør. Veksten i offentlig sektor har, sammen med den generelle overgangen til toinntektsfamilien, lagt forholdene til rette for at landbrukskvinner velger å ha lønnsarbeid utenfor bruket (Skrede og Tornes 1986, Blekesaune 1994). Tre av fire kvinnelige ektefeller har i dag slikt arbeid, i alt to av tre har sitt hovedyrke utenfor bruket. Inntekten er i gjennomsnitt likevel betydelig lavere enn mannens. Kvinnelige gårdbrukerektefeller bidrar i likhet med kvinnelige gårdbrukere med om lag to femdel av husholdets samlede inntekt.

Statistikken viser også at to av tre kvinnelige gårdbrukerektefeller deltar i gårdsarbeidet. Enkelte av disse er i praksis hovedansvarlig for driften, uten at dette kommer fram i offentlig statistikk (Løve T, 2006). Dette er en usynliggjøring av det arbeidet landbrukskvinnene bidrar med, og den rollen kvinner i landbruket har.

2. Målsetninger og målgrupper

2.1. Formål

Prosjektet ”Kvinnesatsing er næringsutvikling” hadde som formål å intensivere satsinga på kvinneretta tiltak gjennom å mobilisere til økt aktivitet blant kvinner tilknyttet landbruket og bygdene i Nordland. Med dette ville prosjektet

- bedre landbrukskvinnens lønns- og arbeidsvilkår
- beholde de kvinnene som er i næringa
- få flere til å velge landbruket som levevei

Dette skulle skje ved å sette i verk tiltak som ga økt bevissthet og motivasjon til å se mulighetene som finnes i bygdene, og ved å mobilisere til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården og i lokalsamfunnet.

2.2. Hovedmål

Hovedmålet for prosjektet var:

- å bidra til å skape nye distriktsarbeidsplasser med utgangspunkt i jord- og skogbrukseiendommene.
- å bidra til å bedre økonomien på gårdsbruk med utgangspunkt i kvinnearbeidsplasser

Et sentralt poeng i prosjektet har vært at deltakerne skulle gis anledning til å påvirke utviklinga av prosjektet med utgangspunkt i denne hovedmålsettinga.

2.3. Delmål

For å oppnå hovedmålsettingen skulle prosjektet:

- Mobilisere landbruks- og bygdekviner til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i faglaga og i lokalsamfunnet
- Etablere nettverk for landbruks- og bygdekviner for realisering av felles interesser
- Motivere til entreprenørskap for utviklinga av gården eller annen næringsvei
- Informere om eksisterende tilbud og ordninger som finnes i tiltaksapparatet
- Bevisstgjøre landbruksforvaltningen i forhold til kjønns- og likestillings spørsmål
- Motivere unge kvinner i utdanningsfasen til å se mulighetene som finnes i bygdene
- Motivere til næringsmessig utnytting av ressurser i utmark
- Stimulere til nytenking både i forhold til egne og gårdens muligheter
- Følge opp initiativ som kom fram fra prosjektdeltakerne

Målgruppa for prosjektet har vært kvinner som ønsker å etablere ny næringsvirksomhet, kvinner som i dag er aktive i landbruksnæringa, unge "potensielle" landbrukskvinner, samt øvrige kvinner i bygdene.

3. Prosjektstyring og ressursdisponering

3.1. Prosjektledelse og styringsgruppe

Prosjektet har vært organisert med ei styringsgruppe bestående av de deltagende organisasjonene: Nordland Bygdekvinnelag (NBK), Nordland Bonde- og Småbrukarlag (NBS), Allskog (Skogeierforeninga Nord) Nordland Bondelag (NB) Innovasjon Norge (IN), Nordland fylkeskommune (NFK) og Fylkesmannen i Nordland (FMNO).

Gjennom de tre årene prosjektet har vart, har sammensetningen i styringsgruppa endret seg noe, og følgende har vært medlemmer:

- Lill Leitvoll, Nordland Bygdekvinnelag, leder til september 05
- Drude Bastiansen Nordland Bygdekvinnelag fra september 05
- Ingeborg Tangeraas, Nordland Bonde- og Småbrukarlag
- Kåre Sjøvik, Allskog
- Ragnhild Johansen, Nordland Bondelag
- Siv Merethe Gederaas, Fylkesmannen i Nordland, leder fra september 05 til september 06
- Britt Kjensli, Nordland fylkeskommune fra september 06
- Mari Wattum, Kvinneuniversitet Nord, leder fra september 06

Det er blitt gjennomført totalt 14 møter i styringsgruppa. I tillegg har KUN arrangert et arbeidsseminar med styringsgruppa i Bodø.

Prosjektleder Marta Valdes ble ansatt i juni 2004. Hun har hovedsakelig vært engasjert i 100 % stilling og har inngått i det faglige teamet ved KUN. I tillegg har KUN engasjert prosjektmedarbeidere, Marit Vardehaug fra 22.09.05 til 31.12.05 og Siv Merethe Gederaas fra 01.01.06 til 01.09.06.

Kvinneuniversitetet Nord har hatt det administrative og økonomiske ansvaret. Styringsgruppa var sammen med KUN faglig ansvarlig for prosjektet. Det er utarbeidet mandat for styringsgruppa (vedlegg 1).

3.2. Finansiering og arbeidsform

Prosjektet ble delfinansiert ved hjelp av bygdeutviklingsmidler fra Innovasjon Norge og Fylkesmannen i Nordland, samt midler fra Nordland fylkeskommune. I tillegg har faglagene gått inn med arbeidsressurser og noe økonomisk støtte. Tine Nord-Norge og Gilde NNS har også bidratt med økonomisk støtte.

Prosjektperioden har strukket seg over vel tre år, og har bestått av seks faser:

Fase 1: november 03 – august 04

Planlegging og finansiering. Rekruttering av deltakere.

Fase 2: september 04 – desember 04

Felles samling 1. Prosjektforankring og informasjon til faglag og tiltaksapparat.

Fase 3: desember 04 – juni 05

Felles samling 2. Oppfølging av etablerergrupper og deltakernes forretningsplan. Etablering av nettside.

Fase 4: juli 05 – november 05

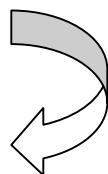
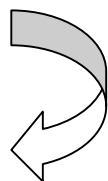
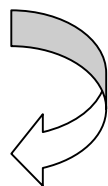
Felles samling 3. Dialogkonferanser på landbruksskolene i fylket. Oppfølging av forretningsplaner. Kartlegging av kunnskapsformidlingen hos veiledningsapparatet i kommunene.

Fase 5: desember 05 – mars 06

Felles samling 4. Nettsidearbeid, oppfølging av etablerergrupper, sluttrapportering.

Fase 6: april 06 – desember 06

Lokale nettverksgrupper. Forberedelse av avslutningssamling, Nordlandskonferansen og sluttrapportering.

I tillegg har prosjektansatte utarbeidet midtveis-, års - og delrapporter.

Som et ledd i å synliggjøre kvinnelige ressurspersoner og deres etableringer er det lagt vekt på å formidle resultater underveis. En bevisst bruk av media har vært viktig i denne sammenhengen. Prosjektet har vært omtalt flere ganger både i TV, radio, lokale og regionale aviser i fylket og flere av deltakerne er blitt presentert. I tillegg har Fylkesmannen i Nordland, Nordland fylkeskommune og faglagene ved flere anledninger lagt ut aktuell informasjon om prosjektet på sine nettsider. Faglagene har også hatt artikler og informasjon om prosjektet i sine medlemsaviser og årsmeldinger. Det har vært lenker til prosjektets hjemmeside på flere andre nettsider.

3.3. Deltakerutvelgelse og rekruttering

For å rekruttere kvinner til prosjektet ble det laget en informasjonsbrosjyre som ble sendt til potensielle deltakere gjennom fagorganisasjonene, landbrukskontorene og forsøksringene. I tillegg ble det annonsert i tidsskriftet Norden og i lokale og regionale aviser. Det ble sendt pressemelding om prosjektet til 16 aviser i Nordland, og prosjektleder og styreleder ble intervjuet i Radio Mosjøen og NRK Nordland. Videre var prosjektleder i kontakt med Vefsn landbruksskole og Kleiva videregående skole i en tidlig fase for mobilisering og rekruttering av ungdom. Det ble også gjennomført tiltak for å finne aktuelle deltakere via de lokale faglagene og landbrukskontorene. Nordland Bonde- og Småbrukarlag og Allskog jobbet spesielt godt i rekrutteringsarbeidet, og tok kontakt med svært mange av sine kvinnelige medlemmer.

Prosjektet hadde en økonomisk ramme for 40 deltakere. 46 kvinner meldte seg på prosjektet ved første rekrutteringsrunde. I løpet av prosjekttiden har totalt 48 deltatt ved minst 2 nettverkssamlinger. Det har vært deltakere fra i alt 17 kommuner, flest deltakere fra kommunene Saltdal, Rana og Vestvågøy.

Deltakerne representerte 3 regioner :

NORDLAND NORD med deltakere fra kommunene Flakstad, Vestvågøy, Steigen, Vågan og Ballangen.

MIDT-NORDLAND med deltakere fra kommunene Sørfold, Fauske, Bodø, Saltdal, Beiarn, Gildeskål og Meløy.

NORDLAND SØR med deltakere fra kommunene Rana, Herøy, Leirfjord og Nesna.

Det var ikke deltakere fra Ofoten og den sørligste delen av fylket. Vi antar at avstandsaspektet var årsaken til lav deltakelse fra fylkets geografiske ytterpunkter.

3.4. Metode

"Kreativitet er evnen til å knytte det/de som ikke er knyttet til noe/noen, til noe nytt, ikke bare å klare å se det som andre ikke ser, men tenke det andre ikke har tenkt" (Harris 2003:49).

Viktige strategier i prosjektet har vært å legge til rette for aktiv deltakelse og bruk av nettverk. Flere undersøkelser viser til at nettverk er et nyttig redskap for kvinner både for å synliggjøre de sakene de er opptatt av, men ikke minst for å influere på endringstakten i mannsdominerte organisasjoner eller bransjer slik som landbruket (Scheistrøen 2006).

Det ble lagt til rette for nettverksbygging ut fra faglig sammenfallende interesser og/eller bosted. I de lokale nettverkene har kvinnene selv fått muligheter til å møtes, diskutere og utveksle erfaringer og ideer.

Deltakerne fikk tilbud om å delta på fire samlinger. Disse ble gjennomført med høy grad av deltakerstyring, og delvis ved hjelp av prosessorienterte arbeidsmetoder. Deltakerne på første samling ga mange spennende innspill til arbeidsform, arbeidsmetoder og tema for prosjektet. Styringsgruppa drøftet innspillene og korrigerende aktivitetene uten at dette endret de vedtatte delmålene i prosjektet. Videre har styringsgruppa vært åpen for diskusjoner om veivalg og sporendringer under hele prosjektet.

Underveis har samlingene endret karakter fra foredrag/forelesninger til deltakende prosessarbeid med konkrete praksisoppgaver. Evalueringen viser at prosessformen krever mye, men er en veldig lærerik og fin læringsform som gir stort utbytte for deltakerne.

Hva er nettverk?

Ett nettverk kan være personlig eller profesjonelt, formelt eller uformelt. I vårt prosjekt er nettverkene profesjonelle og formelle, bygd opp av kvinner som har som mål at de vil bruke hverandres kompetanse, ressurser, innflytelse og personlige nettverk for å utvikle egen næringsvirksomhet. Forutsetninger for at et slikt formelt nettverk skal fungere er felles interesse, felles mål og forpliktelse til å ivareta nettverket. (Nilsen og Nygård, Kvinnenettverk)

I USA har Aldrich, Elam og Reese (1997) forsket på kvinners og menns nettverk og funnet ut at de har forskjellige måter å bygge opp og bruke nettverket på. De mener at årsaken til dette er at kvinner og menn arbeider i ulike bransjer og sektorer. De fant også ut at menn har stort sett menn i sine nettverk, mens kvinner hadde kjønnsblandede nettverk. Foss og Bye (2002) har i en norsk studie funnet at kvinner har stor andel av vennskaps- og slektskapsrelasjoner i sine nettverk. Å bygge nettverk som strategi for å styrke egen næringsvirksomhet er for mange kvinner fremmed. I løpet av prosjektperioden fikk deltakerne godt innblikk i nettverksbygging gjennom fellessamlingene og ved å danne lokale etablerergrupper bestående av fem til tretten kvinner.

Å få i gang gode prosesser i gruppen er en del av utfordringene for å etablere et nettverk. Prosjektet har vært med på å tilrettelegge for det som i følge Storfjell (2006) er de vanlige prosessene for å skape velfungerende nettverk i etablerergruppene.

I følge han gjennomgår en gruppe fire ulike stadier:

1- Gruppedannelse: medlemmene gjør seg kjent med hverandre.

I prosjektet begynte denne prosessen i de felles nettverksamlingene

2 Stormfull fase: Mange ulike meninger, ønsker og behov fra deltakerne synliggjøres og det kan oppstå kamp om makt og status.

Hos oss fremmet deltakerne mange ideer og ønsker. Alle ville mye og konfliktene oppstod lett, samtidig som viljen til forpliktelse var lav.

3 Normeringsfasen: Gruppemedlemmene utvikler felles normer og verdier, roller og oppgaver fordeles. Harris (2003:99) nevner viktige verdier som integritet, tillit, tilgivelse, gjensidig felleskap, frihet, respekt og lekenhet.

I denne fasen organiserte gruppa seg, medlemmene ble enige om vedtekter, arbeidsplan, roller, oppgavedeling, og de fant felles målsetninger og interesser.

4 Funksjoneringsfasen: gruppen begynner å fungere som en sammensveiset enhet og er enig om hva som skal gjøres.

I denne fasen opplevde vi at alle medlemmene i gruppa dro i samme retning. Samarbeidet fungerte, alle var innforstått med sin rolle, og det var klare forpliktelser i gruppa. Gruppemøtene var preget av åpenhet, raushet og en stor porsjon humor.

Prosjektleder har fungert som veileder for de lokale etablerergruppene, men har latt gruppas medlemmer arbeide mest mulig fritt. Videreformidling av praktisk informasjon om muligheter for finansiering, virkemidler og organisering har vært vesentlige oppgaver. I tillegg har det vært ønskelig med tips og kontaktinformasjon om aktuelle foredragsholdere og samarbeidspartnere.

Alle deltakerne har fått tilbud om å delta i en grundig evaluering gjennom en kvalitativ og kvantitativ spørreundersøkelse om hvorvidt prosjektet har greid å oppnå sine målsetninger. KUN har sammen med Nordlandsforskning utarbeidet spørreskjema, sendt dette ut til deltakerne, registrert og behandlet svarene uavhengig av prosjektleder.

3.5. Samarbeid med andre prosjekter og satsingsområder

Prosjektet har samarbeidet med et bredt utvalg av organisasjoner, offentlige instanser og ressurspersoner. Fokuset på næringsutvikling i bygdene har vært en rød tråd i alt arbeidet. "Kvinnesatsing er næringsutvikling" har hatt et tett og nært samarbeid med "Grønn omsorg og kunnskapsformidling", "Pedagogisk landbruk" og "4H-gårder i Nordland", "Matopplevelser i Nord", "Utmarksbasert reiseliv", Salten forsøksring, "Kvintetten" og Høgskolen i Bodø. Videre har det vært naturlig å samarbeide med ulike satsingsprosjekter initiert av Nordland fylkeskommune, Innovasjon Norge og Fylkesmannen i Nordland. Vi nevner spesielt "Dokumentasjon av realkompetanse i landbruket" og "Kvinnemillionen". Informasjonsutveksling og effektiv utnyttelse av ressurser har vært noen av målsetningene med samarbeidet.

4. Måloppnåelse

"Det jeg har hatt mest nytte av i prosjektet er nettverket vi fikk, all informasjon og inspirasjon fra foredragsholdere og prosjektdeltakere, og møte med gode hjelpere"

Deltaker

4.1. Delmål: Mobilisere landbruks- og bygdekvinner til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i faglaga og i lokalsamfunnet

4.1.1 Rekruttering av deltakerne

Deltakerne i prosjektet representerte et stort mangfold. Aldersspredningen var fra 21 til 57 år, og interesser, behov, utdanning og kompetanse varierte. De fleste deltakerne hadde enten heltids- eller deltidsjobb utenom gården. Noen hadde kommet så langt i egen bedriftsetablering at de var "dobbeltarbeidende". Andre var i en livssituasjon som gjorde at de måtte ta valget mellom å fortsette med fast jobb og/eller tradisjonelt gårdsdrift, eller å si opp jobben og satse på egne planer. Noen deltakere hadde trygdeytelser, men ønsket å komme tilbake i jobb. Det var også stor variasjon i størrelsen på etableringen og på forretningsideene. Her var spennet fra kjærledykratorium til ysting til kunstformidling.

I løpet av perioden valgte 13 av deltakerne å trekke seg. Årsakene til dette var forskjellige. Noen hadde skaffet seg jobb eller etablert bedrift som hindret dem i å delta på samlingene. Noen mente progresjonen i prosjektet ikke passet for deres etablering. Andre forhold som omsorgsoppgaver, sykdom og gårdsdrifta heime var også faktorer som hindret kvinnene i å delta aktivt i prosjektet. Så langt det var mulig ble nye deltakere tilbudt plass. Dette førte til at til sammen 48 kvinner har deltatt i prosjektet.

4.2. Delmål: Mobilisere til aktiv deltaking i beslutningsprosesser på gården, i faglaga og lokalsamfunnet

I prosjektperioden fikk deltakerne innføring i juridiske rettigheter og plikter i det å etablere ny næringsvirksomhet. De fikk tilgang til metoder og verktøy for å kartlegge mulige ressurser på gården, skaffe kunnskap om sitt marked og finne hvilke investeringsbehov de hadde i sine prosjekter.

I starten av prosjektfasen var 16 av deltakerne ikke medlemmer i faglagene. De fleste hadde noe kjennskap til dem og hva de sto for. Det ble jobbet aktivt for å styrke koblingen mellom faglagene og deltakerne. Prosjektleder og representantene i styringsgruppa presenterte prosjektet internt i lagene flere ganger i løpet av prosjektperioden. Dette ble gjort med tanke på å gi faglagene eierforhold til og kunnskap om prosjektet, og for å synliggjøre kvinnelige næringsutviklere og potensielle medlemmer. To av deltakerne har meldt seg inn i faglagene i løpet av prosjektperioden, og tre har tatt verv i sine respektive lokallag. Flere har sett nytten av å engasjere seg og bidra med sin kompetanse i beslutningsprosessene som foregår.

Økt bevissthet om hvor viktig det er å være aktive i beslutningsprosessene har ført til tiltak i ulike lokalsamfunn, og flere deltakere har søkt støtte fra Nordland fylkeskommunes "kvinnemillion". De har fått støtte til kurs i nettverksbygging, selvutvikling, nettverksgruppearbeid, mobilisering av bygdene med ulike kurs og samlinger, som blant annet "Fra fantasi til trivsel" i Saltdal kommune høsten 2005. Prosjektet har bidratt med kompetanse og erfaring om hvordan slike aktiviteter kan gjennomføres og finansieres.

Flere har også blitt bevisst på mulighetene det skaper å delta i kommunale prosesser hvor midler fordeles og vedtak om framtidig næringsutvikling skjer. For eksempel jobber etablerergruppa i Vestvågøy for å få være fast høringsinstans for det kommunale næringsfondet. I Saltdal har deltakerne i etablerergruppa holdt innlegg om landbrukets muligheter og utfordringer for kommunes formannskap. I denne forbindelse ble det også lagt fram anbefalinger for framtidige satsingsområder til den nyansatte jordbrukssjefen. Medlemmer i denne gruppa er også initiativtakere til Saltdal bygdeutvalg - en bedrift som skal drive utvalg av småskalaprodukter. De er også blitt med i "Kvinnfolk og folkestyre" et prosjekt som tilbyr opplæring til potensielle lokale kvinnepolitikere.

Tre av prosjektdeltakerne representerte sine etablerergrupper og lokalsamfunn med presentasjon av gruppens aktiviteter og erfaringer på hurtigruteseminaret til Nordnorsk kompetansesenter Holt. Seminaret ble avholdt i november 2005, og hadde tittelen "Den nordnorske framtidsbygda". Tilbakemeldingene fra arrangørene var at de var imponert over de gode resultatene etablerergruppa kunne vise til. Deltakerne i gruppa uttrykte at seminaret hadde vært til inspirasjon.

Prosjektet har også formidlet kontakt mellom deltakerne og EU-prosjektet "Barents Agro Forum under Interreg IIIA Nord, program Kolarctic". I september 2005 deltok unge kvinner fra Sverige, Norge, Finland og Russland på et møte som ble arrangert i Rovaniemi, Finland. En av deltakerne i prosjektet "Kvinnesatsing er næringsutvikling" var med i den norske delegasjonen. Målsetningen med møtet var å bygge nettverk på tvers av landene, finne ut hva som kreves for å utvikle en bærekraftig bedrift, konkretisere hvilke hinder som finnes, og diskutere hvordan man kan møte utfordringene.

4.3. Delmål: Etablere nettverk for landbruks- og bygdekvinne for realisering av felles interesser

"Ved hjelp av prosjektet har jeg kommet i kontakt med andre etablerere, med et hav av kunnskap og kompetanse. Mange dyktige forelesere og mye nyttig informasjon. Mange flere burde få mulighet til å delta i et liknende prosjekt"
Deltaker

4.3.1. Felles nettverkssamlinger

Fordi deltakerne hadde svært ulike ståsted har det vært viktig med jevnlig nettverkssamlinger. I utgangspunktet var det planlagt å ha to parallelle samlinger i fylket fordelt geografisk, men styringsgruppa besluttet å samle alle til et sted og heller gjennomføre flere samlinger. Dette fordi det var langt mer ressurskrevende å arrangere samlinger to steder. For å minimalisere reise- og oppholdskostnader ble alle samlinger gjennomført i Bodø.

Prosjektet samarbeidet med andre prosjekter som "Utmarksbasert reiseliv", "Pedagogisk landbruk", "4H-gårder i Nordland" og "Matopplevelser". Alle disse prosjektene hadde sammenfallende målgrupper og samarbeidet om å arrangere samlinger. Dette førte til bedre utnyttelse av foredragsholdere og ressursene i prosjektene. I tillegg fikk deltakerne økt kontaktflate og kunne dra nytte av andre prosjektsatsinger.

Nettverkssamlingene hadde fokus på deltakernes interesser i prosjektet og inneholdt temaer som nettverksarbeid, bygdeutvikling og entreprenørskap. I tillegg var det en målsetting å gi deltakerne økt tiltro til egne prosjekter, koble dem til tiltaksapparatet og skape en god dialog deltakerne i mellom.

Andre nettverk som har vært presentert på samlingene er "Gårdsopplevelser Nord BA" og "Norsk Bygdeturisme og gardsmat". Deltakerne har gjennom disse blitt kjent med flere likesinnede, fått anledning til å diskutere sine erfaringer, og fått inspirasjon til videre arbeid. Tilbakemeldingene fra deltakerne er nesten entydig positive. Flere har opplevd samlingene som en vitamininnsprøytning som har gitt inspirasjon og motivasjon til å gå videre.

Oppstartssamling den 27. – 28. september 2004

"Synes innholdet virket noe udefinert i starten. Det "fløyt" liksom, og boavstanden mellom deltakerne var høy. Det var også et problem at noen var godt i gang med sin idé".

Deltaker

36 kvinner deltok ved første samling. Inkludert styringsgruppa og forelesere var vi ca 45 deltakere. Målet for samlingen var å kartlegge kompetanse og behov blant deltakerne. Mangfoldet i gruppen kom klart frem, og vi innså at dette kom til å bli en utfordring i arbeidet vårt. Hovedtema på storsamlinga var:

- Informasjon om oppstart, etablerertiltak, og hvor det finnes støtteordninger
- Synliggjøring av kvinnearbeid, bevisstgjøring, styrke og utfordringer
- En kvinnelig etablerers utfordringer og muligheter
- Nettverksbygging, kartlegging av deltakernes forventninger og kompetanse
- Ressursbasert idéutvikling og hvordan forretningsideer utvikles. Videre kartlegging av ressurser, lønnsomhetsvurderinger og markedsmuligheter

Oversikt over foredragsholdere og foredragene er vist i vedlegg 3A. Evalueringen viste deltakernes forskjellige behov. De fleste ønsket å fortsette, men de som hadde kommet lengst i sitt eget prosjekt lurte på om de hadde noe å hente. Det ble viktig at alle fikk støtte ut fra egne behov. Noen ønsket kurs innen markedsføring, salg, produktpresentasjon og utvikling, etc. Andre etterlyste kompetanse på bedriftsetablering, bruk av internett, markedsundersøkelse, mer dyptgående rådgiving innen ressursbasert idéutvikling, kreativ salgsteknikk, etc. Mange slet med å skrive en god forretningsplan. De fleste ga uttrykk for at de ønsket inngående og praktisk kjennskap til virkemidlene hos Innovasjon Norge.

De fleste ønsket å jobbe med nettverksbygging, men var opptatt av både faglig nytte og muligheter for sitt lokalsamfunn. Alle ønsket å opprette nettverk lokalt og på tvers av egne prosjekttema.

2. felles samling 31. januar – 1. februar 2005

Hele 72 deltok på den andre samlinga, hvorav 37 fra "Kvinnesatsing er næringsutvikling". Samlinga ble gjennomført i samarbeid med prosjektene "Pedagogisk landbruk", "4H-gårder i Nordland" og Salten Forsøksring sitt prosjekt "Bondens Marked". Felles foredragsholdere ble innleid.

Første dag var deltakerne samla, mens dag to var alle delt i grupper med hovedtema turisme og reiseliv, grønn omsorg og småskala matproduksjon. Følgende tema ble tatt opp:

- Muligheter og støtteordninger for å arrangere kurs i lokalmiljøet
- Informasjon om etablereropplæring
- Dokumentasjon av realkompetanse i landbruket
- Lov og rettigheter i landbruket for kvinner som ønsker å etablere bedrift i tilknytning til gårdsbruket
- Erfaringer fra en kvinnelig etablerer
- Markedskommunikasjon, prissetting og produktkalkyler
- Lov og rettigheter for etablering av matbedrifter
- Informasjon om betydningen av kultur, omtanke og opplevelser ved bedriftsetableringer
- Utmarksbasert reiseliv og dets muligheter
- Informasjon om prosjektet "Matopplevelser i Nord" og om Nord-norsk kompetansenettverk for småskala matproduksjon som møteplass

Deltakerne var veldig fornøyde med temavalg og gruppeinndeling. De ga tilbakemeldinger om at samlinga hadde vært matnyttig og interessant. Det ble påpekt at for liten tid til diskusjoner mellom foredragene ble påpekt. Mange ønsket å få mer tid til nettverksbygging, til å presentere sine egne prosjekter og dele egen erfaring med å etablere næringsvirksomhet. De påpekte at de ønsket mer praktisk informasjon om odelsrett, salgsteknikk og fastsetting av pris.

3. felles samling 05. – 06. september 2005

Den tredje samlinga ble arrangert i samarbeid med Allskog sin satsing "Kvintetten", prosjektet "Pedagogisk landbruk" og "4H gårder i Nordland". Totalt var det 73 deltakere, hvorav 24 fra "Kvinnesatsing er næringsutvikling". Samlinga var delt i temagrupper hvor en dag var felles. Temaene som ble tatt opp var:

- Kvinner og markedsrett
- Kvinner, skog og utmark
- Matgründeren - om å utvikle småskala og spesialiserte matbedrifter med hensyn til forbrukerinteresser, markedsføring og markedskanaler
- Hvordan påvirker hushold, familie og kjønn bedriftsetableringen
- Emballasje og presentasjon ved salg
- Presentasjon av deltakernes egne produkter

Evalueringen av samlingen viste at temaene traff ønskene til deltakerne. Flere ga tilbakemelding om at de ønsket enda mer gruppearbeid, nettverksbygging og tid til å diskutere egne prosjekter. Mange av deltakerne var veldig fornøyde med å treffe andre kvinner som var tilknyttet og hadde interesse for skogbruket. Det ble også påpekt hvor viktig det var å synliggjøre kvinnenens nøkkelrolle som forbruker, og det potensialet som finnes i skog og utmark. Noen ønsket mer kunnskap om bedre utnyttelse av skog og utmarksressurser, gjerne med tilknytning til reiseliv og turisme.

Mange av deltakerne var forbi den første idémyldringsfasen og ville sette i gang og realisere sine prosjekter. Andre hadde allerede satt i gang med produksjon og ønsket tilbakemelding om forbedring av produkter og tjenester. På dette tidspunktet i prosjektet hadde deltakerne begynt arbeidet med å danne nettverksgrupper. Mange hadde levert forretningsplan og hadde spørsmål som de ønsket svar på. De mente at nettverksgruppene var et greit forum å diskutere og evaluere sine foretningsplaner i.

4. felles samling 01. – 02. mars 2006

På denne fellessamlinga deltok 14 etablerere og 15 veiledere tilknyttet virkemiddelapparatet. Det ble lagt opp til et omfattende arbeid med praksisoppgaver som tok utgangspunkt i deltakernes egne prosjekter. Temaene for samlinga var forøvrig:

- motivasjonsarbeid og tydeliggjøring av egen visjon
- presentasjon av etablerergruppene
- nettverksbygging og gruppeprosesser
- caseoppgaver innen småskala mat, grønn omsorg og reiseliv og turisme
- evaluering og erfaringsutveksling

Tilbakemeldingene på denne samlingen var entydig positive, den ble betegnet som "overraskende interessant". Mange av deltakerne ga tilbakemelding om at de kunne ha ønsket seg denne formen for samling mye tidligere i prosjektet. Caseoppgavene var laget med utgangspunkt i problemstillinger som de selv hadde, og ga muligheter for diskusjon om utfordringer og vanskeligheter som deltakerne kjente seg igjen i. Under arbeidet med praksisoppgavene deltok ressurspersoner som representerte tiltaksapparatet. Å jobbe i små grupper og få stille spørsmål til ressurspersoner slik det ble lagt opp til i denne samlingen var veldig lærerikt. Gjennom dette fikk deltakerne relevante tips om hvor og hos hvem en kunne få hjelp. Noen av deltakerne påpekte at dette ga anledning til å se sine egne prosjekter fra en ny side og at dette førte til at de så nye muligheter, men også svakheter, i sine egne prosjekter.

Dreining fra fagfokus til ønsket om nettverksbygging og egenutvikling på samlingene kan skyldes større trygghet blant deltakerne, og at hver enkelt følte behovet for fokus på egen utvikling ved etablering av næringsvirksomhet. Dette temaet var felles for alle.

4.3.2. Nettverks- og etablerergrupper

"Jeg har fått økt kunnskap om likesinnede prosjekter, samt kunnskap om etablering av bedrift, fått mange verdifulle ideer, inspirasjon"

Deltaker

Tilbakemeldingene fra deltakerne var at de hadde behov for likesinnede å diskutere og løse problemer med. Ved å tilrettelegge for at deltagerne skulle være hverandres samtalepartnere i den krevende oppstartsperioden, økte muligheten for at den enkelte lyktes med sin etablering. Dette syntes å være vesentlig også for å få tilgang til markeder og ressurser lokalt. Dette er også bakgrunnen for at Innovasjon Norge tilbyr støtte til igangsetting av etablerernettverk. Gruppene består av enkeltmennesker som også har sine nettverk. Økt bevissthet om dette gir deltakerne tilgang til flere kontakter enn de selv har.

Under samlingene delte deltakerne problemer og utfordringer de møtte i arbeidet med å etablere egen bedrift. De gjorde en kartlegging av sterke og svake sider ved etableringen. Deretter ble det satt fokus på egne ressurser og behov. Konklusjonen ble at hvis flere gikk sammen ville de stå sterkere. Å jobbe sammen i et formalisert nettverk ble dermed en strategi for å møte de utfordringene de hadde felles.

- Mangel på startkapital
- Mangel på kompetanse innen markedsføring, salg, regnskap, økonomistyring, etc
- Mangel på kommunikasjon med tiltaksapparatet, for eksempel kommunen, Innovasjon Norge, fylkeskommunen, etc
- Ensomheten i å drive bedrift alene
- Mangel på nødvendig og korrekt informasjon
- Synliggjøring av den rollen de innehar i lokalsamfunnet

Innovasjon Norge har midler til nettverkskreditt som kan benyttes som startkapital. IN kan også etablere pilotprosjekter som kan benyttes til å danne etablerergrupper i Nordland. I tillegg har Nordland fylkeskommunes "Kvinnemillion" vært et viktig insitament for at deltakerne kunne etablere lokale nettverksgrupper. I Nordland har "Kvinnesatsing er næringsutvikling" bidratt til å etablere 5 nettverks grupper. Etablerergruppene i Beiarn og Lofoten er støttet med kr 20.000,- hver fra Innovasjon Norge. I Saltdal har nettverksgruppen blitt godkjent for nettverkskreditt og mottatt kr 200 000,-, pluss kr 150 000,- i stipend til bedriftsrådgivning og kompetanseheving. Disse gruppene består av både deltakere fra prosjektet samt andre kvinner i deltakernes lokalsamfunn. Dette har bidratt til at flere kvinnelige bedriftsetablerere har fått muligheten til å utvikle sine prosjekter. Totalt har nitten kvinner utenom prosjektets deltakere vært med på å danne etablerergruppene. Dette viser prosjektets ringvirkninger.

Deltakelse i slike nettverk setter krav om at hver enkelt må sette seg konkrete mål, og gruppa må planlegge hvordan de bruker tiden sammen. Innovasjon Norge har tilbudt etablerergruppene oppfølging av en godkjent veileder på inntil fem møter. Mange av disse veilederne holder til i andre deler av fylket, gjerne langt fra etablerergruppa. Dette har ført til store reisekostnader og mindre penger til selve veiledningen.

I tillegg til gruppemøtene får hver enkelt gruppe tilgang til et felles kommunikasjonssted via en prosjektweb www.etablererskolen.no.

Etablerergruppen opprettholdes så lenge deltakerne har behov og interesse for det. Dersom noen trekker seg, er gruppa fri til å rekruttere nye medlemmer. Erfaringene viser at de gruppene som har medlemmer med ulik bakgrunn, alder og kjønn fungerer best.

4.4. Delmål: Motivere til entreprenørskap for utviklinga av gården eller annen næringsvirksomhet

"Siden jeg er på idéstadiet har det å få innspill og idéer vært fint. Har truffet mange fantastiske damer. I løpet av prosjektet har idéene falt på plass og jeg er klar til å flytte nordpå for å starte opp".
Deltaker

4.4.1. Krav om forretningsplan

Prosjektet har jobbet for at deltakerne skulle gjennomføre en grundig analyse av egne og det enkelte gårdsbruk sine ressurser. Derfor har prosjektet stilt krav til deltakerne om å levere forretningsplan. Prosjektleder har sendt informasjon og utformingsmal, og har i tillegg bidratt med kontinuerlig veiledning og tilbakemeldinger. Ved prosjektets slutt hadde 27 av deltakerne ferdigstilte sine forretningsplaner.

4.4.2. Aktiv mobilisering og synliggjøring av deltakernes produkter og tjenester

Evalueringen viser at flere av deltakerne har fått økte muligheter og fått åpnet nye markeder for produktene sine ved hjelp av prosjektet. Andre deltakere har funnet hverandre og startet nye bedrifter sammen. Deltakerne har fått hevet sin kompetanse på områder som idéutvikling, produktutvikling, kvalitetssikring, markedsføring og salg. Bevisstgjøring om kvinners nøkkelrolle som forbruker og deres markedsrett har også vært tema ved flere av nettverkssamlingene.

I samarbeid med Fylkesmannen i Nordland og Innovasjon Norge deltok tre kvinnelige etablerere med utstilling og utsalg av egne produkter under HORVA Nord-norsk Landbruksutstilling 2005. Deltakerne presenterte produkter innen småskala matproduksjon, selvutvikling, kunst og håndverk. Evalueringa av denne type mobilisering viste at deltakerne var veldig godt fornøyd, og at de fikk god omsetning på produktene. Spesielt småskala matprodukter solgte svært godt. En deltaker holdt foredrag i underholdningsteltet, og tilbakemeldingene fra publikum var overveldende. Mange var interessert i deltakernes produkter og hva prosjektet kunne tilby.

På flere av samlingene fikk kvinnene anledning til å markedsføre produktene og tjenestene sine overfor de andre deltakerne. For noen var dette en ny erfaring, mens andre hadde markedsført sine produkter/tjenester mange ganger før. Tilbakemeldingene var at dette uansett ga god trening.

4.4.3. Veiledning i nettverksarbeid

Veiledning i nettverksarbeid og oppfølging av nettverkene har foregått kontinuerlig i prosjektperioden ved hjelp av telefon/e-post og besøk. Prosjektleder har vært i møte med alle etablerergruppene og diskutert forretningsplaner, søknader, idédugnad til kvinnemillionen og utfordringer i bedriftsetablering. Hun har også vært behjelpelig med veiledning for å finne arbeidsformer og strukturer i forbindelse med oppstarten av etablerergruppene. I tillegg har 18 av deltakerne fått individuelle besøk av prosjektleder.

4.5. Delmål: Informere om eksisterende tilbud og ordninger som finnes i tiltaksapparatet

"Stor nytte for mitt prosjekt, møtte andre i samme situasjon. Nyttig faglig info, nytte av fellesskapet, større "tyngde" i kommunikasjon med kommune og Innovasjon Norge. Nyttig å treffe personer i aktuelle etater under prosjektet. Prosjektet har gitt "giv" i mitt eget prosjektarbeid/etablering."

Deltaker

4.5.1. Informasjon til deltakerne i prosjektperioden

Deltakerne har fått tilsendt aktuell informasjon og nyhetsbrev fra prosjektleder jevnlig i prosjektperioden. I tillegg har prosjektleder formidlet informasjon om kurs arrangert av andre relevante prosjekter i Nordland. Videre har deltakerne blitt satt i kontakt med ressurs- og kontaktpersoner i faglagene, samvirkeorganisasjonene, samt ansatte i kommunene, Nordland fylkeskommune, Innovasjon Norge og Fylkesmannen i Nordland.

4.5.2. Opprettelse av prosjektets nettside

Prosjektet opprettet en egen prosjektside på nettet etter ønske fra deltakerne: www.kun.nl.no/prosjekt. Hjemmesiden ble brukt til å informere deltakerne. Her kunne de velge ut den informasjon som var relevant ut fra interesseområde, hvor de bodde, og ut fra sine muligheter til å delta på ulike aktiviteter. Siden inneholdt informasjon om prosjektet, nyttige linker om bedriftsetablering, informasjon fra tiltaksapparatet, tips om kurs, studieturer og andre relevante prosjekter.

Deltakerne har også hatt mulighet til å bruke hjemmesiden til å formidle informasjon om egne prosjekt og arrangementer til andre i etablerergruppen, deltakerne i prosjektet og styret.

4.5.3. Kompetanseutvikling

Prosjektet har arbeidet for å finansiere og tilby tiltak ut fra deltakernes behov. De har fått tilbud om kurs i regi av Bygdefolkets studieforbund og prosjektet "Dokumentasjon av realkompetanse i landbruket". Prosjektet har formidlet informasjon om kurstilbud innenfor temaene data, kulturlandskapspleie, prosjektledelse, etablereropplæring, markedsføring, økonomi og regnskap. Spesielt har kurs innen data- og internettbruk vært etterspurt. Kursene ble tilbudt i 2005 og 2006. Noen deltakere var forhindret fra å delta på grunn av økonomi og tidspress.

4.5.4. Kvinnemillionen i Nordland

I desember 2003 ble det i Fylkestingssak 131/03 vedtatt følgende: "Kvinnesatsingen skal integreres i all kommunal og fylkeskommunal virksomhet og planarbeid. I tillegg skal det etableres "særtiltak for å holde fokus på og sørge for framdrift i kvinnesatsinga". Det er årlig øremerket 1 million kr. til delfinansiering av kvinneretta tiltak som kommunene kan søke - "Kvinnemillionen". Midlenes overordnede målsetning er å bidra til å bedre kvinners bo-, trivsels- og levekår slik at kvinner uansett etnisk tilhørighet, skal trives i Nordland.

Prosjektlederen har informert om disse midlene og hjulpet til med søknader. Flere av etablerergruppene som er dannet av deltakerne i prosjektet har på denne måten fått tildelt midler fra kvinnemillionen. Totalt er det innvilget kr 267 000,- til prosjekter som deltakerne i "Kvinnesatsing er næringsutvikling" har vært delaktige i. Gjennom dette har også flere innbyggere fra lokalsamfunnet og fra kommunene blitt engasjert.

4.6. Delmål: Bevisstgjøring i landbruksforvaltningen i forhold til kjønns- og likestillingsspørsmål

4.6.1. Informasjon på landbrukskonferansen i Nordland

Prosjektet deltok aktivt på landbrukskonferansen i november 2004 hvor samtlige jordbruks- og skogbrukssjefer samt de fleste som jobber hos Fylkesmannen i Nordland deltok. Prosjektet bidro med informasjonsstand, og organiserte en egen del av programmet. Temaet var kjønn og likestilling i landbruket. Prosjektet hadde engasjert forsker Liv Toril Pettersen ved Nordlandsforskning med foredraget "Landbruk – ei næring med muligheter for både kvinner og menn?". Prosjektet fikk mye oppmerksomhet, mange av konferansedeltakerne viste interesse for prosjektets stand og ønsket informasjon.

4.6.2. Kartlegging av virkemidler hos den kommunale landbruksforvaltningen

Det finnes mange myter og historier om etablereres møter med tiltaksapparatet. For å få faktakunnskap om hvilken informasjon som gis nye etablerere tok prosjektet initiativ til å kartlegge hva den kommunale landbruksforvaltningen informerer om. Etter to purringer ble svarprosenten 36 %. Resultatet viser en svært varierende serviceinnstilling hos det kommunale tiltaksapparatet. Fylkesmannen har påpekt hvor viktig det er å være aktiv i å formidle informasjon om støtteordninger til potensielle etablerere. På bakgrunn av dette oversendte prosjektet kartleggingen til Landbruksdirektøren til bruk i dialogen med kommunene.

4.7. Delmål: Motivere unge kvinner i utdanningsfasen til å se mulighetene som finnes i bygdene

For å motivere ungdom og spesielt unge kvinner til å velge å bo i bygdene er det viktig å vise de mulighetene som faktisk finnes her. Prosjektet har vært opptatt av å formidle informasjon og motivere unge kvinner til å velge utdanning og yrke innen landbruk eller i yrker som er nært knyttet til landbruket, som for eksempel avløseryrket og foredlingsindustrien. Det ble derfor arrangert dialogkonferanser på to videregående skoler. Se kapittel 4.6.1.

Det ble også rekruttert unge kvinner til prosjektet. Flere av disse var i utdanningsfasen, og var i søk etter mulige næringsveier innen landbruket. Vi anbefalte alle deltakerne under 35 år å delta i Innovasjons Norges tiltak "Alkymisten", som er et tilbud til unge etablerere (18-35 år) som ønsker å starte sin egen bedrift.

4.7.1. Dialogkonferanser på Kleiva videregående skole og Vefsn landbruksskole

I november 2005 ble det gjennomført dialogkonferanser på fylkets naturbruksskoler. Formålet med disse konferansene var å vise de unge i næringa hvilke muligheter som finnes. Gjennom gruppearbeid fikk vi høre hvilke tanker de unge selv hadde om næringa og hvilke framtidsdrømmer de hadde. Konferansene ble gjennomført i samarbeid med ulike landbruksprosjekter med næringsutvikling som formål:

- "Etablering av 4H gårder" ved Nordland 4H
- "Matopplevelser i nord" ved Fylkesmannen i Nordland
- "Grønn omsorg og kunnskapsformidling" ved Fylkesmannen i Nordland
- "Utmarksbasert reiseliv" ved Allskog

Det ble gjennomført en evaluering av konferansene hvor elevene fikk gi tilbakemeldinger på hva de hadde lært, hva de ønsket å lære mer om, og hvor de i tillegg ga tilbakemeldinger på hva de så for seg i framtida med hensyn til å arbeide i landbruket. Responsen fra elevene var positiv. Gruppearbeid som arbeidsform var mest lærerikt, mente de fleste av ungdommene. Videre var det mange som ønsket dette som en årlig temasamling. Spesielt ved Vefsn landbruksskole var lærerne og elevene godt forberedt og motivert til en annerledes dag.

4.8. Delmål: Motivere til næringsmessig utnytting av ressurser i utmark

I prosjektperioden har Allskog hatt ei satsing i forhold til å få flere kvinner i skogbruket, denne satsinga er organisert igjennom prosjektet "Kvintetten". Styringsgruppemedlemmet som representerte Allskog i "Kvinnesatsing er næringsutvikling" var prosjektleder for denne satsinga. Dette ga mulighet til jevnlig utveksling av informasjon og diskusjoner om felles tiltak i prosjektene. Blant annet ble fellessamling nr 3, hvor det var et sterkt fokus på næringsmessig utvikling av ressurser i utmarka, arrangert i samarbeid med "Kvintetten".

Videre har prosjektet samarbeidet med prosjektledelsen for "Utmarksbasert reiseliv". utvekslet informasjon om prosjektet, og gjennom dette skapt kontakt.

4.9. Delmål: Stimulere til nytenking både i forhold til egne og gårdens muligheter

På flere av samlingene har vi hatt fokus på kreativ tenkning rundt både deltakernes egne og gårdens ressurser. Eksempel på dette er foredragene fra Bygdeforskning "3M" (Muligheter, Mangfold og Maurføtter), "Den 13. feen", "Kreativt verksted" fra Fredrikkes Hage og "Fra fantasi til virkelighet" fra ILIANA, Nordisk akademi for selvutvikling og livsveiledning.

I utarbeidelsen av forretningsplanen har deltakerne arbeidet i kreative prosesser og sett på muligheter og begrensninger de har med sine forretningsideer. Gjennom utstrakt samhandling mellom deltakerne i ulike nettverk, har dette ført til mange spennende og givende diskusjoner og idéutvekslinger.

5. Spørreundersøkelse

I forbindelse med avslutningen av "Kvinnesatsing er næringsutvikling" ble det sendt ut spørreskjema til alle prosjektdeltakerne. Hensikten var å avdekke

- Hvilken betydning har prosjektet hatt for dem personlig?
- Hvilken betydning har prosjektet hatt for deres eventuelle næringsaktivitet og arbeidslivstilknytning?
- Hvilke synspunkter har de på prosjektgjennomføringen?

Deltakelsen var anonymisert, og svarprosenten var 72,5. Skjemaet var utarbeidet i samarbeid med Nordlandsforskning. Deltakerne ble bedt om å ta stilling til en serie påstander og gi dem karakter på en skala fra 1-5. Data er bearbeidet av KUNs personale, uavhengig av prosjektleder.

5.1. Om deltakerne (Del A)

Vi har tidligere vært inne på ulikhetene i deltakergruppa. Undersøkelsen viser at:

- to er enslige, 13 gifte, 13 samboere, en har ikke besvart spørsmålet
- Gjennomsnittsalderen er 42 år
- Deltakerne har i gjennomsnitt fem år utdanning etter grunnskole.
- 26 av deltakerne bor på gård, to bor ikke på gård, en har ikke besvart spørsmålet
- I tillegg har 21 svart bekreftende på at de driver landbruksproduksjon, tre at de ikke gjør det. Også her har noen valgt å ikke svare

Når vi etterspør deltakernes yrkesvirksomhet ved prosjektstart og i etterkant har flere av deltakerne krysset av for flere alternativer, noe som gir et klart bilde av hvor mange forskjellige arenaer deltakerne opptrer på, og hvor vanlig "flersysleri" er. Nærmere halvparten regner seg som gårdbrukere (13 av 29), like mange har full- eller deltidsjobb utenfor gården. Det mest interessante finner vi i kategorien "selvstendig næringsdrivende (utenom gårdsdrift)". Før prosjektstart finner vi tre deltakere i denne kategorien og etter prosjektperioden åtte, en økning på fem personer som har etablert seg utenfor gården.

5.2. "Prosjektdeltakelse" (Del B)

Av 29 som besvarte, har 17 deltatt i hele prosjektperioden, 11 har avsluttet underveis og en har valgt å ikke svare på spørsmålet.

Begrunnelsen for at de ikke fullførte prosjektperioden:

- to "fikk jobb og fikk for liten tid"
- en "etablerte bedrift og fikk for liten tid"
- en fordi at "prosjektets arbeidsmåte passet ikke meg"
- tre fordi at "prosjektets faglige innhold var ikke som forventet"
- tre fordi at "krav om forretningsplan gjorde at jeg sluttet"
- I tillegg sluttet to av personlige årsaker

Deltakerne fikk også muligheten til å spesifisere svaret:

- en deltok på et "liknende prosjekt" gjennom "Alkymisten"
- en følte prosjektet stilte krav om "ferdig" forretningsidé og -plan, og at hun nok var kommet litt kort i forhold til det
- en valgte å fortsette i sin deltidsjobb
- en var student og jobber fortsatt med forretningsplanen
- en henviste til sykdom og etterlyste mer konkret hjelp med forretningsplan og søknader

Besvarelsene viser at deltakernes begrunnelser for å ikke fortsette i prosjektet varierer, og i stor grad kan sees i sammenheng med den mangfoldige arbeidstilknytningen som kom fram i undersøkelsen. Utvalget er likevel såpass lite (11) at det er vanskelig å si noe definitivt om prosjektets suksessrate.

De deltakerne som hadde valgt å gå ut av prosjektet ble også bedt om å besvare resterende spørsmål dersom de følte at disse var relevante for dem. Antall svar og forholdstall i det resterende kan derfor variere noe.

5.3. "Prosjektgjennomføring" (Del C)

På spørsmål om hvordan de fikk vite om prosjektet svarer:

- sju at de fikk informasjon fra faglag
- sju fikk informasjon fra venner/bekjente
- sju fikk informasjon fra kommunen/landbruksetaten
- ni svarer at de så annonsene

Også her har noen krysset flere ganger, men svarene gir et signal om at alle kommunikasjonsmåtene som ble brukt til å markedsføre prosjektet har vært noenlunde like vellykket.

Deltakerne ble så bedt om å vurdere en del punkter i prosjektet på en skala fra 1 (svært fornøyd) til 5 (svært misfornøyd). Her blir både snittkarakter og fordeling av besvarelsene interessante:

Informasjonsformidling før prosjektstart og underveis i prosjektet har vært tilfredsstillende. Deltakerne gir en snittkarakter på henholdsvis 2,3 og 2,4. 15 av de som svarer gir karakteren 1 eller 2. Bare to har gitt karakter 4 for informasjon før prosjektstart, ingen har svart med dårligste karakter 5. For informasjon underveis har ingen gitt verken 4 eller 5. Informasjon via hjemmeside har fått snittkarakter 2,7, men heller ikke her har noen gitt dårligste karakter.

Nettverkssamlingens innhold får snittkarakter 2,4, mens gjennomføringen får hele 1,9. Også her er fordelingen klart vektet mot den positive siden, igjen har ingen gitt karakteren 5 og bare en 4.

Kravet om forretningsplan og prosjektets faglige innhold får begge snittkarakterer 2,2, igjen uten bruk av karakter 5, mens punktene prosjektledelse og nytte av å delta i etablerergruppe begge får 2,1. Dette er i samsvar med evalueringene etter hver samling. Noen uttrykte motstand mot å lage forretningsplan, men resultatet av undersøkelsen viser at deltakerne har hatt stor nytte av dette. Flere hadde behov for

korrigerings og hjelp, og etter oppfordring fra prosjektleder søkte de om profesjonell veiledning.

Når det gjelder prosjektets hjemmeside og i hvilken grad deltakerne har brukt den, svarer sytten at de har brukt den i liten eller svært liten grad, seks har valgt midterste karakter, og bare en av de 24 svarer at hun i noen grad har brukt den. Dette kan skyldes lite kjennskap til dette arbeids-/ kommunikasjonsverktøyet eller at de har fått den informasjonen de trenger på annet vis.

Når vi ber om en kvalitativ vurdering av etablerergruppene og hvilke utfordringer disse har møtt, varierer svarene sterkt. En del svarer at det har vært utfordrende å jobbe sammen på grunn av at de befinner seg i ulike etablererfaser og har ulike kompetanse- og ambisjonsnivå, andre nevner tidsklemmeproblematikken.

5.4. "Prosjektresultat" (Del D)

Deltakerne ble bedt om å vurdere resultatet av prosjektet på personlig plan gjennom å vurdere en serie utsagn, her på en skala fra 1 (helt enig) til 5 (helt uenig).

14 av deltakerne er helt enig i at de har fått større nettverk, bare en er helt uenig. Nettverk er også det som vektlegges sterkest i de kvalitative vurderingene av prosjektet og etablerergruppene. Punktene "økt kunnskap om marked", "økt kunnskap om bransjen" og "økt kunnskap om bedriftsetablering" får samlet karakterer på henholdsvis 2,4, 2,7 og 2,1 – alle karakterer på den positive siden.

Målsetningene har vært offensive, og det har vært utfordrende å tilpasse innholdet på samlinger til det varierte nivået og de sterkt varierende interessene hos deltakerne. Spesielt "økt kunnskap om bransjen" gjenspeiler at det er vanskelig å finne gode foredragsholdere og tema som treffer alle i en såpass variert gruppe, her har fire gitt karakter 1, helt enig og fem karakter 5, helt uenig.

"Økt tro på meg selv" og "Økt tro på etableringsprosjektet mitt" får begge karakter 2,0 av de som har besvart. Her har ingen gitt karakter 5, og for etableringsprosjektet har hele tolv av de tjuefire som svarte gitt beste karakter, 1. Dette kan tolkes som at prosjektet har lyktes i å styrke etablererlysten og troen på egen idé hos deltakerne.

De mer negative tallene opptrer på spørsmål om hvorvidt prosjektet har klart å skape en følelse av økt kontakt med den kommunale landbruksetaten (3,0) eller Innovasjon Norge (3,3). Dette kan skyldes manglende engasjement og deltakelse fra kommunene. Innovasjon Norge har vært samarbeidspartner og bidratt på samlinger, men det synes som om informasjonen deltakerne har mottatt på samlingene og forventningene som her er skapt, ikke samsvarte med resultatet av søknadsbehandlingen. Prosjektleder har også opplevd dette misforholdet.

Negative tall finner vi også på spørsmålet om hvorvidt deltakelse i prosjektet har gitt deltakerne styreverv i faglag/organisasjoner, selv om to svarer bekreftende. Prosjektet er kjent med at det er en deltaker i tillegg til de som har svart på spørreundersøkelsen som har tatt på seg styreverv i løpet av prosjektperioden.

På spørsmål om prosjektdeltakelsen har gitt deltakerne økt kunnskap om andre relevante prosjekter gis det en snittkarakter på 2,4, noenlunde jevnt fordelt på

karakterene 1-4. Igjen er det ingen som svarer 5. I den kvalitative delen nevnes informasjon om andre prosjekter spesielt hos flere av svarerne, så det må antas at dette igjen speiler de sprikende interessene hos de som har deltatt i prosjektet.

Når det gjelder deltakernes hverdag viser svarene at deltakernes involvering i gårdsdriften er relativt uendret (2,2), og de har heller ikke i særlig grad trappet ned på lønnsarbeid utenfor gården (1,7). Derimot har én av tre av de som svarer vurdert å etablere ny næringsvirksomhet, noe som er klart i tråd med prosjektets målsetninger. Dette utdypes i spørreskjemaets del E.

5.5. "Etableringsforsøk og nyetablert virksomhet i løpet av prosjektperioden" (Del E)

50 % av de som svarer (13 av 26) oppgir at de har etablert ny næringsvirksomhet i løpet av prosjektperioden. I tillegg svarer 14 at de i dag forsøker å etablere ny næringsvirksomhet. Det må understrekes at dette i noen tilfeller er deltakere som allerede har svart ja på å ha etablert virksomhet. Her later det altså til at en del av de som har etablert ny næringsvirksomhet allerede føler seg klare til å etablere ytterligere virksomheter. På spørsmålet om hvorvidt deltakelse i prosjektet har bidratt til etableringen eller etableringsforsøket svarer deltakerne positivt. Ti svarer at deltakelse i stor eller svært stor grad har bidratt, fire svarer verken eller og seks har svart liten eller ingen grad. Dette kan forklares med at flere var godt i gang med sine prosjekter ved prosjektets oppstart. Dessuten er det flere som planlegger å etablere seg, og vil gjennomføre dette etter prosjektets slutt.

I evalueringen bes deltakerne vurdere om den kunnskapen de har tilegnet seg gjennom deltakelse i prosjektet har bidratt til etableringen. Igjen vurderes påstandene på en skala fra 1 som dårligst til 5 som best. Selv om kunnskapsfeltene jevnt over scorer over snittet, tyder besvarelsene på at det er kunnskaper om salg og markedsføring, offentlige virkemidler, finansiering og opplæringsmuligheter som har hatt størst effekt. Kunnskap om produksjonen og om kostnadsberegning/økonomi er de eneste som scorer under 3. Siden disse temaene er mest bransjespesifikke kan det igjen være bredden i prosjektdeltakernes interessefelt som slår inn.

11 av besvarelsene plasserer den nystartede virksomheten i kategorien "videreforedling/direktesalg av egen landbruksproduksjon", og seks i "annen næringsvirksomhet knyttet til gården". Bare fire oppgir at den nyetablerte virksomheten ikke er tilknyttet gårdsdriften eller landbruksnæringen, noe som igjen tyder på at landbruksfokuset er beholdt i prosjektet. 10 har svart at de eller deres partner driver virksomheten alene, ni driver den *sammen* med partner eller andre i nær familie. Bare fem driver sammen med andre utenfor nær familie.

På spørsmål om hvilke faktorer som har bidratt til å skape forretningsidéen som er utgangspunktet for virksomheten, er det utnyttede ressurser på gården (4,4), tidligere arbeidserfaring (3,7), utdanning (3,4) og diskusjon med nære venner (3,7) som scorer høyest.

Deltakelse i prosjektet har i liten grad bidratt til å skape selve forretningsidéen (2,5), men så var også det å ha en grunnleggende idé ved prosjektstart noe av det deltakerne nevner som suksesskriterium.

Prosjektdeltakelsen scorer høyere i neste spørsmål (2,9), som berører selve beslutningen om å etablere ny virksomhet. Her er det seks som oppgir at deltakelsen "i svært stor grad" har bidratt, mot fem som svarer "i svært liten grad". Det som tillegges størst betydning er at nyetablering er det som best kan kombineres med å bo på gården (4,1) samt mangel på arbeidsplasser i lokalsamfunnet (4,1). Det som gis lavest vekt er positive holdninger til nyskapninger i lokalmiljø (2,6) og oppfordringer fra familie og venner (2,5) – muligens er dette et uttrykk for at de ikke har fått slik støtte og at de føler nærværet av "Bygdedyret" som er negative holdninger til endring og annerledeshet.

Hva angår deres egen motivasjon oppgir deltakerne enstemmig at de i stor eller svært stor grad ønsker å ta i bruk egne ressurser og evner (4,9). Videre ønsker de å utnytte gårdens ressurser bedre (4,6), de har en god forretningsidé eller ser muligheter i markedet (4,5) og/eller de vil bidra til mer næringsaktivitet i lokalsamfunnet. Dette bekrefter prosjektets utgangspunkt om at kvinnesatsing er næringsutvikling og ikke bare hobbyvirksomhet.

Hva angår økonomiske resultater og måloppnåelse for den nyetablerte virksomheten svarer prosjektdeltakerne at de føler at kundene har mottatt deres produkt/tjenester positivt i forhold til andre det er naturlig å sammenligne seg med (4,1), og at de føler de har oppnådd mye i forhold til ressursene de har brukt på næringsvirksomheten (3,2). De er samlet sett tilfreds med den nyetablerte virksomheten/etableringsforsøket (3,8). Derimot opplever de ikke at kostnadene har vært lave (2,6) eller at virksomheten har bidratt til å bedre økonomien til familien/husholdet (2,6). Imidlertid understreker tre av deltakerne i noter til dette siste punktet at de forventer at virksomheten skal gi økonomisk avkastning i nær framtid.

De som besvarte spørsmålet om sysselsetting i den nyetablerte virksomheten oppga at de sysselsetter 5,5 menn og 17,5 kvinner til sammen. Dette er flere enn de som har besvart dette spørsmålet, noe som gir en indikasjon om at virksomhetene som er etablert i prosjektperioden faktisk har oppnådd målet om å skape arbeidsplasser. Prosjektdeltakerne har inkludert andre krefter i lokalsamfunnet og bidratt til flere arbeidsplasser.

6. Erfaringer – utfordringer

Alle tiltakene i prosjektet har vært gjennomført i forhold til prosjektets hovedmålsetning om å bidra til å skape nye distriktsarbeidsplasser og bidra til å bedre økonomien på gårdsbruk med utgangspunkt i kvinnelige arbeidsplasser. Tiltakene bygger på delmålene og aktuelle "satsingsområder" som styringsgruppa, i samarbeid med deltakerne i prosjektet, har ment er de viktigste for å oppnå dette. Framdriften i prosjektet har fulgt den vedtatte milepælsplanen.

Samarbeidet mellom "Kvinnesatsing er næringsutvikling" og andre pågående prosjekter har gitt betydelige synergieffekter. Samarbeidet har gitt deltakerne mer omfattende tilbud på samlingene og større nettverk. Samtidig har prosjektledelsen fått økt spillerom og større effekt av de midlene som har vært disponible.

Etter hver samling foretok deltakerne en relativt grundig, skriftlig evaluering av innholdet i foredragene og gruppearbeidene. Denne evalueringen ga deltakerne reell innflytelse på neste samlings tema og tiltak, og var en forutsetning for at samlingene kunne bli vellykket. Tilbakemeldingene har vært positive til tross for den store variasjonen i gruppen.

Resultatene av prosjektet begynner å bli synlig i bygdene hvor deltakerne kommer fra, i faglagene og i forvaltningen i Nordland. Prosjektet har dermed gitt positive effekter på ulike plan:

for deltakerne har prosjektet gitt

- Mulighet for å komme i gang med etableringer
- Økt motivasjon til å satse videre innen landbruket
- Hjelp til å utvikle gode forretningsplaner
- Økt kunnskap om innovative næringer, finansieringsmuligheter ved etablering av egen virksomhet, og juridiske rettigheter som selvstendig næringsdrivende
- En arena for øving i å presentere sine forretningsidéer og markedsføre sine produkter og tjenester
- Nettverk med andre etablerere, faglag og tiltaksapparat
- Bevissthet om betydningen av nettverk
- Større trygghet

for noen lokalsamfunn har prosjektet ført til

- Etablering av aktivt nettverk
- Flere av lokalbefolkningen jobber for å utvikle bygda
- Iverksetting av praktiske tiltak for vekst og utvikling
- Etablering av ulike samarbeidsformer mellom deltakerne, og mellom disse og andre ressurspersoner i lokalsamfunnet
- Etablerte arbeidsplasser

for faglagene har prosjektet gitt

- Økt bevissthet om at det finnes mange kvinnelige etablerere i Nordland
- Økt kunnskap om de utfordringer landbrukskvinner møter i en etableringsfase
- Nye medlemmer, potensielle styrekandidater og kvinner som har tatt på seg lederverv
- Kompetanseheving blant faglagenes medlemmer

for næringa har prosjektet ført til

- Økt oppmerksomhet og kunnskap om potensielle kvinnelige arbeidsplasser på gårdsbrukene i Nordland
- Ungdommer ved naturbruksskolene som er bevisste på mulighetene for spennende og innovativ næringsutvikling i tilknytning til landbruket

for tiltaksapparatet har prosjektet gitt

- Økt oppmerksomhet på kvinnelige etablerere i Nordland
- Kunnskap om kvinnelige etablereres utfordringer
- Økt bevissthet om hvor vesentlig det er å støtte kvinnelige etablerere for å øke næringsutviklingsgraden i distriktene

For alle deltakerne, faglagene og virkemiddelapparatet har prosjektet ført til større nettverk og økt samarbeid som vil fortsette videre. Det er forventet at prosjektet også vil gi flere resultater på lengre sikt.

6.1. Viktige erfaringer

6.1.1. Behovstilpasset innhold

Prosjektets fokus endret seg etter hvert som deltakerne etterspurte ulik kompetanse. Ved første samling ønsket flertallet av deltakerne informasjon om konkrete fagemner som finansiering, markedsføringskunnskap og kunnskap om tiltaksapparatets ordninger, krav og forventninger. Ved senere samlinger ble tema som nettverksbygging og personlig utvikling etterspurt. I en forsamling med så ulike ståsted og så ulike etableringer, ble fellesnevneren til slutt tema som berørte dem mer personlig som kvinner og etablerere av næringsvirksomhet i tilknytning til bygda og gårdsbruk. Dette kan også være et uttrykk for at deltakerne hadde behov for å bli mer kjent og trygge på hverandre før disse temaene ble tatt opp.

6.1.2. Nytteeffekten av lokale nettverk

Enkelte lokale nettverk ble etablert svært tidlig i prosjektet. Disse gruppene ble robuste og uavhengige av prosjektet, samtidig som de ble synlige i lokalmiljøet. Hvor raskt en etablerergruppe kan fungere selvstendig varierer. Avstand mellom deltakernes bosted, hvordan personkjemien stemmer, og hvor raskt deltakerne finner felles målsettinger er faktorer som påvirker dette. I oppstart av slike nettverk er det derfor viktig å legge til rette for at deltakerne blir kjent med hverandre og at en er bevisst på å avklare forventninger og komme fram til tydelige mål tidlig i prosessen.

6.1.3. Møtet med det offentlige virkemiddelapparatet

Deltakerne beskriver forskjellige opplevelser, både positive og negative, i møtet med det offentlige virkemiddelapparatet. Dette later til å avhenge av personlige egenskaper og forståelse for andres erfaringer hos partene. Hvor stort prosjektet er, både i form, idé og ressursgrunnlag, synes å ha en viss innvirkning. Etablererens alder ved oppstart har vist seg å ha betydning for muligheter for finansiell støtte. Prosjektet har erfart at unge kvinnelige etablerere oftere får oppfølging og støtte enn etablerere over 50 år. Deltakere under 35 år fikk en unik mulighet til oppfølging gjennom Innovasjon Norges prosjekt "Alkymisten", en etablereropplæring for ungdom.

Den informasjonen som blir gitt fra tiltaksapparatet varierer, dette viser også undersøkelsen om landbrukskontorenes informasjonsformidling som ble gjort i prosjektet. Kunnskapen hos tilretteleggere i både kommunale, fylkeskommunale og statlige instanser er varierende og til tider ikke oppdatert.

aetats regler kan oppleves som hemmende for etablering. Kompetanseheving i form av korte kurs blir regnet som utdanning, og gir ikke grunnlag for å beholde arbeidsledighetstrygd. Sier man opp fast jobb for å starte egen bedrift har man ikke krav på arbeidsledighetstrygd de første 2 månedene. Etter dette er det imidlertid mulighet for å få støtte under etablering i 6 mnd.

6.1.4. Møtet med lokalmiljøet, og betydningen lokalsamfunnet har for kvinnene

Deltakerne representerte både kvinner som var født og oppvokst i lokalsamfunnet de bodde i, og innflyttere. Innflytterne var i flertall. Mangel på relevante arbeidsplasser i lokalsamfunnet har for flere tvunget fram ønsket om å etablere selvstendig næringsvirksomhet for å ha mulighet for å bli værende i bygda.

Noen av innflytterne til bygdene hadde gode intensjoner og kapasitet til etablering av egne bedrifter, men hadde lite nettverk og varierende kjennskap til kultur og tradisjoner i lokalmiljøet. Noen opplevde skepsis og ble oversett da de la fram sine idéer, andre ble ønsket velkommen og ble med i ulike fagorganisasjoner. I prosjektet opplevde noen av deltakerne at skepsisen forsvant og at deres forretningsidéer og kompetanse ble fremhevet og verdsatt.

7. Konklusjon

7.1. Landbrukspolitikk og næringsutvikling

Norsk landbruk gjennomgår for tiden en betydelig omstilling. En fersk rapport fra Nordlandsforskning (2006) viser at på ett av fem gårdsbruk i Nordland er det startet eller planlagt ny næringsvirksomhet i løpet av de tre siste år. Dette berører mer enn 1000 gårdsbruk. Nyetableringene gjelder videreføring av landbruksprodukter, direkte salg eller etablering av annen næringsvirksomhet enn tradisjonell landbruksproduksjon. Undersøkelsen omfatter de gårdsbruk i Nordland der eieren bor på bruket og er mellom 18 og 67 år. Dette gjelder ca 5900 gårdsbruk både med og uten aktiv landbruksdrift. (Nordlandsforskning – NF rapport nr 13/2006)

Omstillingen er et resultat av kravet til landbruksnæringen om å effektivisere og å tilpasse seg markedet med nye produkter og tjenester. Dette krever at landbrukspolitikken utformes slik at næringa kan møte denne utviklinga, og at virkemiddelapparatet følger opp med satsinger.

Landbruks- og matdepartementet slår fast at "For at landbruket skal bidra til å oppfylle viktige samfunns mål knyttet til bosetting og verdiskaping, ønsker Regjeringen å legge til rette for en helhetlig næringsutvikling på bygdene. En helhetlig bygdepolitikk skal styrke og utvide grunnlaget for å utvikle et allsidig næringsliv og gi et bredere grunnlag for bosettingsmønsteret. Det må legges vekt på en utviklingsrettet virkemiddelbruk der det er et strategisk mål å mobilisere ressursene på bygdene gjennom lokale prosesser". St.meld. nr. 19 (1999 - 2000) "Om norsk landbruk og matproduksjon" pkt 5.7.

Ut i fra erfaringene som er gjort i prosjektet opplever både prosjektdeltakerne og ledelsen en mangel på kobling mellom de "gode" intensjoner i landbrukspolitikken og praksis i distriktene. Tiltaksapparatet regionalt og lokalt mangler ressurser for å initiere tiltak og følge opp enkeltindivid som ønsker å utvikle ny virksomhet. Små tiltaksmiljøer med smal kompetanse har vanskelig for å tørre å satse på utradisjonelle løsninger. Den kommunale førstelinjetjenesten besitter små midler og i noen tilfeller også vilje til å satse på nye prosjekter.

7.2. Kjønnsperspektiv på landbruksutvikling

31 % av landbrukseiendommene i Nordland eies av kvinner, 66 % eies av menn. På landsbasis viste det seg i den siste landbrukstellingen fra 1999 at hvert fjerde gårdsbruk i Norge var eid av en kvinne, og at andelen kvinner som overtok gård på odal har blitt nesten fordoblet fra 1970-tallet, med 12 % til siste halvdel av 1990-tallet med 22 %, (NOU 2003). I tillegg er det slik at to av tre kvinnelige gårdbrukerektefeller deltar i gårdsarbeidet, dette tilsvarer ca. 25 000 personer. Det viser seg at enkelte av disse i praksis er hovedansvarlig for driften, uten at de er registrert som dette. Potensialet for økt innovasjon og næringsutvikling ligger dermed hos både menn og kvinner i landbruket. Prosjektet vårt har vist at det kreves tilpassede strategier og en variasjon av virkemidler for å imøtekomme både kvinnelige og mannlige etablerere i

landbruket. Til tross for dette ser vi at tiltaksarbeidet som skal fremme næringsutvikling sjelden har et kjønnsperspektiv.

Dette understøttes av Stortingsmelding nr 19 pkt 5.6.2: hvor det påpekes at "et allsidig arbeidsmarked er også viktig for å styrke kvinners muligheter og vilkår. Kvinner og menn har ofte ulik erfaringsbakgrunn, og ulik kompetanse og utdanning. Dette bidrar til større mangfold i forvaltning av lokale ressurser, og et bredere erfaringsgrunnlag for utvikling av lokal ressursutnyttelse, markedsmuligheter, kultur og lokalsamfunn. Ut fra behovet for å sikre og utvikle arbeidsplasser i distriktene og legge til rette for utnyttning av ressursgrunnlaget i distriktene, er det viktig å videreføre arbeidet rettet mot kvinner."

I distriktsnorge er det slik at kvinner jevnt over har lengre utdanning enn menn. På mange gårdsbruk har mannen landbruksutdanning mens kvinnen har relevant yrkesutdanning for det lokale arbeidsmarkedet. I tillegg til at kvinner i stor grad tar arbeid utenfor bruket, ser vi også at mange kvinner starter med kombinasjoner/tilleggsnæringer i landbruket.

7.3. Næringsutvikling i et kjønnsperspektiv

Møtet med tiltaksapparatet har mye å si for motivasjon og mulighet for å realisere ideer. Deltakernes opplevelser i møte med tiltaksapparatet avdekker ulike holdninger til etablererne, avhengig av personlighet, type prosjekt, størrelse på etableringen, kapitalbehov osv. Etablererens alder har også betydning. Til tross for at også en del mannlige etablerere vil kjenne seg igjen i denne beskrivelsen, tyder erfaringer i prosjektet på at det i tiltaksapparatet er spesielle forventninger til kvinners næringsutvikling, og at saksbehandlere ofte har en forståelse av kvinnelige etablerere som forskjellige fra mannlige. Alsos, Isaksen, Ljunggren studie "Access to new business financing and subsequent business growth in men- and women-led ventures" viser at de kvinnelige etablererne blir beskrevet som mer forsiktige, mer realistiske i planlegging av bedriften, mindre risikoorientert, mindre opptatt av vekst, og oftere rettet mot lokalt marked enn de mannlige. Dette er karakteristikk som passer på flere av deltakernes etableringer og som i seg selv er positive. De strider likevel med tiltaksapparatet forståelse av hvordan en god etablerer skal være; vekstorientert, tar risiko, utadrettet osv. Når dette kombineres med en oppfatning av at kvinner har større behov for oppfølging enn menn, at kvinner mangler nettverk og kompetanse, og at kvinner etablerer mindre lønnsomme bedrifter enn menn, indikerer det en implisitt forståelse av kvinner som mindre kvalifiserte etablerere enn menn

Mange av deltakerne i prosjektet uttrykker at de møter motstand i systemet når de ønsker en gradvis og forsiktig oppbygging av bedriften, og behovet for kapital er beskjedent. Tiltaksapparatet synes å oppfatte dette som mindre seriøst enn om du satser stort med en gang. Flere av deltakerne sier de opplever at de ikke blir tatt på alvor. Forretningsidéene deres blir sett på som hobbyer og ikke som inntektsgivende næring. Prosjektet viser også at:

- noen kvinner er opptatt av å bevare tradisjonelle verdier, de ser seg selv som kulturbærere og vil synliggjøre den verdien de står for. Samtidig føler de at tiltaksapparatet ikke ser verdien og lønnsomheten i dette arbeidet

- hvilken livsfase en etablerer er i, har stor betydning for når en ser det mulig å starte prosjektet. Særlig gjelder dette for kvinner. De fleste av deltakerne var i en fase hvor de hadde barn i skolen. Flere påpekte at det i tiltaksapparatet virker negativt å være bedriftsetablerer over 50 år
- kvinner ønsker å prioritere både familie og bedrift, noe som gjør at bedriftsutviklingen tar lengre tid. Deltakerne opplever at dette blir sett på som lite seriøst, og at det er forventning om at inntjeningen må bevises fort
- samtidig som noen blir tatt lite seriøst fordi de etterspør lite kapital, blir også mange kvinner stoppet i sin bedriftsetablering på grunn av manglende tilgang på kapital. Alsos, Isaksen og Ljunggren (2005) viste at kvinnelige etablerere har samme holdning, atferd og behov som menn når det gjelder finansiering. Allikevel var det mindre tilgang til kapital for investering i bedriften for kvinner enn for menn. De fant også at kvinners bedrifter vokser mindre enn menns og at dette hadde klar sammenheng med kapitaltilgangen. Fordi kvinner har lavere inntekt og formue enn menn ble dette også tatt med i investorenes og långivernes vurdering av risiko, og kunne føre til at bankene ikke ga oppstartlån
- flertallet av deltakerne er innflyttere til de kommunene de planla å starte næringsvirksomhet i. Dette kunne innebære at de hadde lite nettverk. Flere oppgir at de opplever "bygdedyret" og uttrykker at tilbud om etablerernetttverk er særlig viktig for dem
- de fleste av deltakerne hadde liten erfaring fra bruk av IKT. Dette gir et svakere utgangspunkt når mye av den informasjonen som de trenger i forbindelse med sin etablering finnes på internett. Det gjør også utarbeidelse av forretningsplan og søknadsskriving vanskeligere

7.4. Landbrukssamvirkets rolle

Landbruks- og matdepartementet mener "det i stor grad er holdningsendringer som må til for at jenter skal finne det attraktivt å drive aktivt innen landbruk og landbrukstilknyttet virksomhet, og dermed velge bygdesamfunnet som bosted. Holdninger som gir liten aksept for at det ene kjønn utøver yrkesaktivitet på det andre kjønns tradisjonelle områder gjør at noen jenter vegrer seg for å gå inn i næringen. Holdninger hos foreldregenerasjonen og i bygdene ellers virker inn på jentenes valg. Ansvar for holdningsendringer ligger i stor grad hos næringen og næringens organisasjoner. Landbruksmyndighetene kan først og fremst bidra til holdningsendringer gjennom bevisstgjøring av forvaltningen/eget veiledningsapparat og ved å formidle eksisterende og ny kunnskap om likestillingsspørsmål i landbrukssektoren videre til næringen." (LMD - St.meld. nr. 19 (1999-2000) pkt 5.6.2)

Mens landbrukssamvirkets organisasjoner tar grep for å rekruttere kvinner i sine beslutningsorganer på nasjonalt og regionalt nivå, er likestillingsarbeidet nedprioritert i de lokale faglagene. Nasjonalt blir det satt i verk tiltak som etablering av databaser over kvinner som ønsker styreverv, og tilbud om kurs for potensielle kandidater. Dette får dessverre begrenset virkning på lokallagas praksis når et styre skal settes sammen. Deltakernes opplevelse av at faglagene er lite aktive lokalt forklares med mangel på tid hos de tillitsvalgte og begrensede økonomiske ressurser.

7.5. Videreføring og spesielt behov for oppfølging og anbefalinger

Det er flere muligheter for videre arbeid for å øke kvinners deltakelse og innflytelse i landbruket.

På nasjonalt plan kan følgende tiltak være aktuelle:

- Bedre velferdsordninger for eksempel fødselspenger, arbeidsledighetstrygd, pensjon, sykkelønn i forbindelse med egen/barns sykdom etc
- Avklaring av juridiske forhold for kvinner i landbruket, for eksempel mulighet til å eie gårdsbruk sammen med ektefelle som overtar på odel, rettigheter for kvinner som er gift eller samboere med gårdbrukere og som etablerer egen virksomhet basert på gårdens ressurser, konsekvensen av ulike eiendomsforhold og etablering av samarbeidsløsninger
- Bedre juridiske og økonomiske ordninger for å motvirke de negative konsekvenser ved samlivsbrudd for den som etablerer næringsvirksomhet og ikke har eierskap til gården
- Registrering av to brukere i alle registre innen landbruket for å synliggjøre kvinnene og gi et mer korrekt bilde av deres bidrag
- Utvikle statistikk og mer treffsikre målindikatorer for likestilling i landbruket
- Kompetanseoppbygging hos tiltaksapparatet og fagorganisasjonene slik at ulike måter å etablere næringsvirksomhet på blir akseptert og verdsatt.
- Sikre småskalabedrifter og begge kjønn kapitaltilgang

På regionalt/lokalt plan kan følgende tiltak være aktuelle:

- Etablere et fast tilbud av kurs på ulike nivå for å fremme bedriftsetableringer. Disse bør være tilpasset alder, utdanning og lokal kultur. Det er særlig viktig å tilby lavterskeltilbud lokalt
- Sikre god lokal veiledning for potensielle etablerere
- Bidra til gode mobiliseringsprosjekt for å skape aktivitet og optimisme i lokalsamfunn
- Integreere kjønns- og likestillingsperspektiv i satsinger som Regionalt utviklingsprogram, Handlingsprogram og BU-strategier
- Registrering av to navn i alle relevante registre for lettere å kunne rekruttere kvinner til styreverv og synliggjøre deres eierskap og aktivitetsnivå
- Kontinuerlig oppfordring og tilrettelegging for kvinner som ønsker å delta i nettverk og samarbeidsarenaer
- Ta i bruk de kompetansemiljøer som finnes for å tilegne seg ny kunnskap vedrørende likestilling og næringsutvikling
- Sette krav til at kunnskapsparkene og næringshagene har tilfredsstillende representasjon av begge kjønn i sine styrer.
- Sette krav til at kunnskapsparker og næringshager tilbyr og oppfordrer til bruk av lokaler og inkubatorplasser til både kvinner og menn.
- Tilrettelegge for felles arenaer for små og store næringsdrivende innenfor et geografisk område.
- Synliggjøre kvinnelige etablerere som rollemodeller

For fagorganisasjonene kan følgende tiltak være aktuelle

- Bevisstgjøre valgkomitéer og lokallag innen landbruket om betydning av mangfold både når det skal settes sammen styrer og når lokallagene skal representeres både i og utenfor egen organisasjon
- Arbeide aktivt med å synliggjøre og verdsette kvinners innsats
- Ivareta unge landbrukskvinnens interesser på like linje med menns
- Tilby et bredere spekter av aktiviteter som er interessante både for kvinner og menn
- Fokuser på mulighetene for framtidige kvinnearbeidsplasser med utgangspunkt i ledige gårdsbruk i Nordland
- Synliggjør mulighetene i landbruket
- Ta spesielt ansvar for å rekruttere kvinner til landbruket
- Videreføre arbeidet i nettverkene som er dannet i prosjektet

7.6. Kvinnesatsing, hva nå?

For å oppnå likestilling er det nødvendig med langsiktig, systematisk og målretta arbeid, både lokalt, regionalt og nasjonalt. Effekten av gode rollemodeller og synliggjøring av kvinnelige gründere er viktig i arbeidet for økt næringsutvikling blant kvinner i landbruket så vel som i andre næringer.

Utredningen fra Nordlandsforskning som ligger til grunn for "Kvinnemeldinga" i Nordland (2003) slår blant annet fast at 9 av 10 unge nordlandskvinner ikke ønsker å bosette seg i små distriktskommuner. Dette er naturligvis alvorlig for de små kommunene. Det innebærer at unge kvinner ikke ser like mange alternativer for valg av bosted og levemåte som unge menn gjør. De ser heller ikke muligheter for interessante yrkesutfordringer i det som er de dominerende næringsveiene i bygdene i Nordland.

Vi slutter oss til en av konklusjonene i kvinnemeldinga om igjen å ta i bruk den doble strategien i kvinnesatsinga, nemlig en kombinasjon av integrering og spesifikke tiltak. Denne konklusjonen er trukket på bakgrunn av en erkjennelse av at selv om integrering kan være det prinsipielt mest riktige, viser erfaringene fra siste halvdel av 90-tallet at det er en stor fare for at fokuset på kjønn og likestilling forsvinner dersom en ikke også har med spesifikke kvinneretta tiltak. (Kvinnesatsing i Nordland - utredning om kvinner og likestilling 2003) Dette var også bakgrunnen for fokuset i vårt prosjekt. Det ble fokusert på at kvinner i landbruket og i bygda ikke er noen ensartet gruppe, og at tiltak i størst mulig grad ble lagt opp etter deltakernes behov.

Fylkesplanen for Nordland slår fast at ressursbaserte næringer fortsatt vil være hovednæringene i Nordlandskommunene. Dette er næringer der kvinner er sterkt underrepresentert, både når det gjelder yrkesutøvelse og medbestemmelse. For å sikre kvinner reelle muligheter til fortsatt å velge Nordlandskommunene som bo- og arbeidssted, er det derfor svært viktig å arbeide for å gjøre bl.a. landbruksnæringa mer attraktiv for kvinner. Uten dette kan man for eksempel vanskelig oppnå at "kvinner og menn reelt har de samme muligheter og rettigheter" slik det heter i fylkesplanens visjon for Nordland 2020.

Som tidligere nevnt viser dette prosjektet resultater som også lignende prosjekter før har kommet fram til. Det er på tide å ta konsekvensen av dette. Det er særlig tre tiltak som er nødvendige for å komme videre. Dette er:

- Bevisstgjøre ansatte i tiltaksapparatet om betydningen av både store og små etableringer for å skape positive holdninger
- Etablere faste lavterskeltilbud for etablerere i tidlig fase av etableringen
- Sette konkrete måltall for andelen bedrifter som etableres av kvinner

8. Vedlegg

1. Mandat for styringsgruppa
2. Oversikt over deltakerne, produksjon, kommune.
3. Oversikt over program og forelesere for nettverkssamlingene
4. Spørreundersøkelsen
5. Avisartikler og nettsider

9. Litteraturhenvisning

Alsos, G.A., Isaksen E.J. og Ljunggren, E: Access to new business financing and subsequent business growth in men- and women-led ventures. *Frontiers of entrepreneurship. Research* 2005

Foss, L: Entreprenørskap og nettverk. I O. Spilling (red.): Entreprenørskap på norsk. Fagbokforlaget 2006

Foss, L: Betyr kjønn noe for etablereres nettverk? I L. Foss (red): Entreprenørskap, kjønn, livsløp og sted, abstrakt Oslo 2002

Harris, C: *Building Innovative Teams. Strategies and Tools for Developing and Integrating High Performance Innovative Groups.* Palgrave Macmillan, New York. 2003

Landbruks- og matdepartementet: – Likestilling og rekruttering i landbruket 1997-98

Landbruks- og matdepartementet: St.meld. nr. 19 (1999 - 2000)

Løwe, T: Landbruk i tyngste laget for kvinner? *Samfunnsspeilet* nr. 1, 2006

Nilsen, E C, Nygård, A: *Kvinnenettverk*

NOU 23: Om odels- og åseteretten, Norges offentlige utredninger 2003

Pettersen, Liv Torill: Kommunen som kvinnepolitisk aktør- kvinnesatsing som grunnlag for kommunalt tiltaksarbeid, artikkel i Finstad, N og Aarsæther, N (red.) *Utviklingskommunen, Kommuneforlaget, Oslo* 2003

Uthus, E. M: Levekår blant nyetablerte bønder, Norsk senter for bygdeforskning, Rapport 4/02.

Rønning, L: Gårdsbruk i Nordland – utvikling av landbruk og annen næringsvirksomhet i gårdshusholdene. *Nordlandsforskning rapport 13/2006*

Scheistrøen, L: Kvinner spinner nettverk, LO- Aktuell 13/ 2006

Skogen K: Entreprenørskap i utdanning og opplæring: Kap. 3, Gyldendal Akademiske forlag, Oslo 2006

Skrede og Tornes: *Den norske kvinnerevolusjonen. Kvinners arbeid 1975-85.* 1986

Statistisk sentralbyrå: *Jordbrukstelling 1999, NOS C670.* 2002

Storfjell, B: Forelesning om nettverksbygging under samling "Kvinnesatsing er næringsutvikling", Bodø 02.03.06

Nordland Bonde- og
Småbrukarlag

Nordland bygdekvinnelag

ALLSKOG
SKOGEIERE NORDAFJELLS

NORLAND BONDELAC

Kontakt:
Kvinneuniversitetet Nord
8286 Nordfold
Tlf 75 77 90 50
post@kun.nl.no